КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Факультет інженерних систем та екології

Кафедра технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ДО АТЕСТАЦІЙНОЇ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

на тему:

«Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні»

Тертична Інна

Київ 2024 р.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Факультет інженерних систем та екології
Кафедра технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ткаченко Т.М. _____
„___” _____2024 року

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ДО АТЕСТАЦІЙНОЇ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

на тему:
«Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні»

Виконав студент групи ЕК-20
Спеціальність: 101 «Екологія»
Тертична Інна
Керівники: к.т.н., доц. Жукова О.Г.

Київ 2024 р

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Факультет: інженерних систем та екології
Кафедра: технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці
Освітній рівень: бакалавр
Спеціальність: 101 «Екологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ткаченко Т.М._____
„___”_____2024 року

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ АТЕСТАЦІЙНОЇ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

_____ Тертична Інна_____
(прізвище, ім’я та по батькові студента)

1. Тема роботи: Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні
затверджена наказом ректора КНУБА № _____ від «__»_____20___ р.
2. Керівники роботи: к.т.н., доц. Жукова О.Г.
(прізвище, ім’я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
3. Строк подання студентом роботи до захисту _____
4. Зміст пояснювальної записки за розділами:
Вступ. Поняття екотуризму: становлення і сучасна концепція. Дослідження міжнародного досвіду розвитку та управління сферою екологічного туризму. Стан і розвиток екологічного туризму. Перспективні напрямки використання внутрішнього та іноземного досвіду розвитку екотуризму. Вплив екотуризму на навколишнє середовище. Організація екотуризму в межах природно-заповідного фонду України Висновки. Список використаної літератури.
5. Графічний матеріал: дипломна робота містить 20 рисунків та 9 таблиць з вихідними даними та розрахунками.

6.Календарний план виконання роботи: а) наукова частина; б) практична частина.

Види робіт та їх зміст	Дата виконання
Вступ	
Поняття екотуризму: становлення і сучасна концепція	
Дослідження міжнародного досвіду розвитку та управління сферою екологічного туризму	
Стан і розвиток екологічного туризму. Перспективні напрямки використання внутрішнього та іноземного досвіду розвитку екотуризму	
Вплив екотуризму на навколишнє середовище	
Організація екотуризму в межах природно-заповідного фонду України	
Висновки	
Список використаної літератури	
Остаточне оформлення роботи	
Направлення роботи на рецензування, перевірку на плагіат	
Попередній захист роботи на кафедрі	

7. Консультанти розділів атестаційної випускної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Перевірив	
		Дата	Підпис
Розділ 1.			
Розділ 2.			
Розділ 3.			
Розділ 4.			
Розділ 5.			

8. Дата видачі завдання _____

Зав. кафедри _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат

Робота викладена на 102 сторінках друкованого тексту, містить 20 рисунків та 9 таблиць. Перелік посилань включає 33 джерела.

В умовах глобальних викликів для світової системи безпеки, визначення оновлених пріоритетів в діяльності міжнародних організацій, Україна пропонує світовому співтовариству власний досвід створення позитивного іміджу країни в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення країни. Також необхідно досліджувати зарубіжний досвід таких країн, як Ізраїль, Хорватія, Грузія, які не зважаючи на негативні тенденції створюють умови для ефективного економічного розвитку, зокрема сфери туризму.

Створення сприятливих умов для розвитку екологічного туризму в майбутньому є важливим напрямком розвитку туризму в Україні. У зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення потенціалу та особливостей розвитку екологічного туризму в Україні.

Метою роботи є використання даних про стан та розвиток екотуризму в країні, а також зарубіжного досвіду з проблеми, що вивчається, з метою виявлення та зазначення завдань розвитку екотуризму в Україні та його впливу на навколишнє середовище.

Предметом дослідження є стан та проблеми розвитку екологічного туризму та його вплив на стан навколишнього середовища, а також розробка рекомендацій щодо використання досвіду зарубіжних країн у розвитку вітчизняного екотуризму.

Ключові слова: *туризм, регіональний парк, ландшафт, захист, рекреація, туристичний потенціал, довкілля*

Зміст

	Вступ……	7
Розділ 1	Поняття екотуризму: становлення і сучасна концепція ….	11
1.1.	Екотуризм та історія його розвитку …….	12
1.2.	Сучасна концепція екотуризму ……	20
Розділ 2	Дослідження міжнародного досвіду розвитку та управління сферою екологічного туризму ……..	34
Розділ 3	Стан і розвиток екологічного туризму. Перспективні напрямки використання внутрішнього та іноземного досвіду розвитку екотуризму ……..	41
3.1.	Стан та розвиток екологічного туризму в Україні …….	41
3.2.	Види екологічного туризму в Україні …….	50
3.3.	Національні парки, заповідники і резервації …….	52
Розділ 4	Вплив екотуризму на навколишнє середовище …….	59
4.1.	Негативний вплив екологічного туризму на навколишнє середовище ……	61
4.2.	Організація екотуризму як системи захисту навколишнього середовища …….	72
4.3.	Туризм і екологія: взаємозв'язок і взаємодія ……..	77
Розділ 5	Організація екотуризму в межах природно-заповідного фонду України ……	81
	Висновки ……	97
	Список використаної літератури……..	99

Вступ

Актуальність роботи. В умовах глобальних викликів для світової системи безпеки, визначення оновлених пріоритетів в діяльності міжнародних організацій, Україна пропонує світовому співтовариству власний досвід створення позитивного іміджу країни в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення країни. Також необхідно досліджувати зарубіжний досвід таких країн, як Ізраїль, Хорватія, Грузія, які не зважаючи на негативні тенденції створюють умови для ефективного економічного розвитку, зокрема сфери туризму.

Визначальним у «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» є інноваційне спрямування розвитку, яке ґрунтується на активному використанні знань і наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих фондів, формуванні високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищенні енергоефективності виробництва, стимулюванні збалансованого економічного зростання, основаному на залученні інвестицій у використання відновлюваних джерел енергії, в екологічно безпечне виробництво та «зелені» технології [2].

Системний підхід до екологічного управління забезпечить найвище керівництво інформацією, яка буде корисною для досягнення довгострокового успіху та набуття можливостей, які сприятимуть сталому розвитку завдяки: збереженню стану довкілля, запобіганню або зменшенню несприятливих впливів; зменшенню потенційного несприятливого впливу та умов довкілля на організацію, її працівників та мешканців населених пунктів, де вона розташована [3].

Стає очевидним протиріччя між задоволенням туристського попиту і раціональним використанням туристських ресурсів. І головними цілями нового виду туризму, є мінімізація негативного впливу на природу, підвищення культури, взаємин природи і людини, а так самовиховання

особистої відповідальності за долю природи. Розвиток екологічного туризму дозволяє брати участь у вирішенні проблем охорони природи, і робить ці проблеми доступними для спостереження, вивчення.

Екологічний туризм – це різновид пізнавального туризму. Такий туризм дає можливість поспостерігати за природними об’єктами, познайомитися з життям живої природи, вивчити зв’язки живих організмів, виконати заходи природоохоронного характеру.

Перевага еко-туризму полягає в наступному: у збагаченні туристів життєво важливими знаннями; в емоційному оздоровленні (позбавленні від міського стресу); формуванням толерантного ставлення до незнайомої культури і етносів; Виробництво екологічно чистих продуктів харчування; розвиток спеціальної освіти, спрямованого на придбання туристських і природоохоронних професій [4].

Наслідуючи приклад європейської туристичної практики у країні почали з’являтися нові форми екотуризму, такі як природні парки, еко-курорти, еко-котеджі, екостежки, глемпінги та інше.

– Еталонна модель еко-комплексу має добре підготовлений персонал та професійних путівників, які спілкуються з гостями закладу. Розташовані на незайманих природних територіях, часто мають значне екологічне значення та потужні програми захисту навколишнього природного середовища. Підтримують етичну практику працевлаштування та сприяють розвитку місцевої економіки. Застосовують найкращі технології для зменшення використання енергії та раціонального поводження з відходами.

- Еко-курорт – візуально та за конструкторським рішення схожий на еталонну модель, однак відрізняється за призначенням і зазвичай розташований біля водних об’єктів і орієнтований на надання розважальних послуг та інших особистих послуг (природні оздоровчі спа-центри, заняття йогою тощо).

Еко-котеджі та кемпінги – невеликі будиночки або кемпінги, які розташовані в природних районах, з мальовничими краєвидами, зазвичай

побудовані доволі давно та для певних цілей, не пов’язаних з туризмом. Багато з них адаптовані та утримуються для проживання. Протягом останніх кількох років «глемпінг» став одним із тих популярних брендів туристичної галузі, що набув великої популярності серед мандрівників. Поєднуючи слова «гламур» та «кемпінг», ця тенденція зросла, оскільки підйом масового туризму змусив більше людей сприйняти екологічний дух відповідальних подорожей.

– Сільські еко-комплекси – прості приватні помешкання, розташовані у сільській місцевості або в невеликих селах поблизу природного заповідника. Обслуговуючий персонал та гіди - місцеві жителі, що не мають професійних навичок. Надають можливість побачити екзотичну дику природу, однак не зовсім ізольовано від цивілізації.

– Еко-ферми – сільські проєкти, що використовують фермерські будинки, та інші приміщення ферм. Деякі з них є пристосованими або побудованими за призначенням. Ці проєкти мають на меті отримання додаткового доходу для фермерів та малих громад [5].

Метою роботи є використання даних про стан та розвиток екотуризму в країні, а також зарубіжного досвіду з проблеми, що вивчається, з метою виявлення та зазначення завдань розвитку екотуризму в Україні та його впливу на навколишнє середовище.

Предметом дослідження є стан та проблеми розвитку екологічного туризму та його вплив на стан навколишнього середовища, а також розробка рекомендацій щодо використання досвіду зарубіжних країн у розвитку вітчизняного екотуризму.

Для досягнення мети роботи необхідно послідовно вирішувати ряд конкретних завдань:

- вивчити поняття екотуризму та історичні аспекти його розвитку;
- розглянути світовий досвід розвитку екотуризму;
- вплив екотуризму на навколишнє середовище;

- розробити рекомендації щодо розвитку галузі екотуризму при збереженні та охороні навколишнього середовища на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Розділ 1
Поняття екотуризму: становлення і сучасна концепція

Вперше поняття «екотуризм» було озвучено на міжнародній конференції мексиканським вченим Ектором Себалосом-Ласкурайном на початку 80-х рр. Минулого століття. На сьогодні існує безліч визначень поняття “екологічний туризм” і це питання досі є дискусійним, оскільки цей напрямок туристичної діяльності є достатньо новим.

Виникнення екологічного туризму пов’язано, насамперед, зі зростанням масштабів масового туризму і спричинених ним негативних наслідків, які призвели до загострення низки екологічних проблем у багатьох частинах світу, а також зі зміною суспільних поглядів на проблеми довкілля, усвідомленням цінності природних ресурсів. На теперішній час частка екологічного туризму в загальному обсязі міжнародного туризму різна для різних країн та регіонів і коливається в середньому від 20% до 60%, залежно від конкретного регіону.

На даний момент екотуризм можна назвати досить молодим видом туризму, який тільки розвивається, але стрімко набуває популярності. Причиною цього є те, що населення відчуває негативний вплив навколишнього середовища на свій організм і прагне цього уникнути, або хоча б мінімізувати [1].

Екотуризм передбачає відпочинок в екологічно чистих регіонах. В Україні таких регіонів достатньо, що робить країну екологічно привабливою для любителів такого відпочинку.

Україна з її величезними природними багатствами, унікальними ландшафтно-кліматичними умовами і вигідним географічним розташуванням має виключно сприятливі умови для розвитку екологічного туризму. В Україні найбільший розвиток отримав, так званий, сільський зелений туризм в Карпатах. Це в значній мірі обумовлено природними умовами, розвиненою

санаторно-курортною інфраструктурою з джерелами лікувальних мінеральних вод, наявністю відомих гірськолижних курортів. Позитивну роль саме в становленні сільського туризму в Карпатському регіоні зіграв традиційно високий рівень безробіття, який змусив населення самостійно вирішувати проблеми власної зайнятості шляхом розвитку цього сектора туризму, користуючись сприятливою кон'юнктурою останніх років. Екотуризм, заснований на принципах сталого розвитку, може сприяти вирішенню ряду проблем, пов'язаних з деградацією навколишнього середовища, в першу чергу, деградацією земельних і водних ресурсів, біорізноманіття. Його розвиток дозволить збільшити зайнятість населення в депресивних сільськогосподарських районах, що сприятиме відродженню українського села [2].

Найбільшою популярністю екотуризм користується у молодої і активної частини населення, а також у студентів, які прагнуть побачити нові цікаві місця і при цьому намагаються заощаджувати гроші. Хоча останнім часом до їх числа приєднуються і люди старшого віку, які бажають відновити свої сили природним шляхом.

Неодмінною умовою такого відродження є екологічна освіта і просвіта, «екологізація» економіки, включаючи і сферу туризму, підвищення інформованості суспільства та забезпечення доступу до екологічної інформації, а також перехід від декларативності до реальної політики сталого розвитку, з прийняттям відповідних державних програм з залученням і виділенням необхідного фінансування.

1.1. Екотуризм та історія його розвитку

Традиція сприймати природу як одухотворену, живу істоту, бажання збагатити її та вважає, що людина є її частиною існує з незапам'ятних часів.

Така позиція характерна, наприклад, для культури Японії. Серед греків та римлян багато охоронюваних природних об’єктів стали місцями поклоніння, оголошувались святими та перетворювались на важливе джерело духовного збагачення людей. Давно зазначалося, що природа надає цілющу, гармонізуючу дію на фізичний та психічний стан людини. Тому не дивно, що найкращі образи природи увічнені та показані іншим людям.

Історія розвитку «природного туризму» також сягає глибокої давнини. Навіть стародавні єгиптяни робили довгі подорожі, щоб розширити свої знання про навколишній світ. Геродот, Арістотель, Пліній Старший багато подорожували по різних країнах, вивчаючи не тільки культурно-історичні пам'ятки, але й природні умови. Значно пізніше багато років було присвячено подорожам у віддалені куточки планети з метою наукових досліджень різних ландшафтів, флори та фауни, місцевих культур, таких як дослідники, такі як Олександр Гумбольдт, Чарльз Дарвін та інші [1].

Однак до середини минулого століття не існувало такого поняття, як "масовий туризм": лише надзвичайні "одинаки", одержимі пригодами, що володіють значною енергією та силою волі, могли насолоджуватися природною красою, проникати в екзотичні куточки нашої Землі . В основному, це були дуже заможні люди. Такі поїздки не могли призвести до помітних соціальноекономічних змін у регіонах, які відвідували мандрівники; Вони не могли забезпечити приплив значних фінансових ресурсів, які могли б сприяти збереженню унікальних природних територій, рідкісних видів рослин і тварин та впізнаваних місцевих культур.

З розвитком організованого туризму одним із перших напрямків було подорож у світ природи. У середині минулого століття Томас Кук почав організовувати поїздки в шотландські гори, а в 1863 році запропонував перше комерційне сходження на Монблан. Інтерес до таких поїздок значною мірою сприяв англійським романтикам, які у своїх роботах прославляли красу дикої природи та дивовижний світ альпійських вершин, долин та луків. На американському континенті подорожі до природного світу стали популярними

завдяки літературним описам відомих натуралістів та натуралістів, які брали участь у наукових експедиціях - М. Левецк, В. Кларк, Д. Одюбон.

Значну роль у залученні людей до пізнання природних пам’яток зіграли такі письменники та мандрівники другої половини 19 століття, як Н.М. Пржевальський, П.П. Семенов-Тянь-Шанський, Д.Н. Мамін-Сібіряк, який вивчав, описував і оспівував природу Росії. У цей період з’явилося і стало широко відомим «Товариство любителів природознавства» з філіями у багатьох містах, Кримським гірським клубом та Кавказьким гірським товариством. Гірський туризм набуває все більшого поширення в країні, велика увага приділяється екскурсійній діяльності [2].

Наприкінці минулого століття подорожі дикої природи по всьому світу ставали дедалі популярнішими. Цьому значно сприяло створення системи національних парків (перший у світі національний парк, Єллоустоун, був створений в 1872 р. В США). Тим не менше, ці поїздки, цей туризм, метою якого було в основному помилуватися мальовничими пейзажами, зберегли елітарний характер і були доступні лише небагатьом.

XX століття приносить кардинальні зміни у фокусі та масштабах подорожей на природі. На початку століття полювання на сафарі в екзотичних країнах вважалося особливо престижним для того, щоб отримати найбільші "трофеї" слонів, носорогів тощо. У 1950-х фотосафарі стали популярнішими, ніж мисливські екскурсії; однак головним предметом інтересу все-таки є "велика п'ятірка" - тобто. п’ять найбільших видів африканських ссавців, які раніше найбільше цінувались як мисливські трофеї (слон, носоріг, буйвол, лев, леопард).

Після Другої світової війни туристична індустрія поширилася по всьому світу. Технічна революція в галузі транспорту та зв'язку зробила найвіддаленіші природні зони доступними для масового туризму. У сімдесятих роках подорожі одержимих замінили туризм населення середніми і навіть низькими доходами, розвивався молодіжний туризм - піші та кінні прогулянки, піші прогулянки, гірські лижі, рафтинг.

Все це призвело до того, що великий капітал став концентруватися в туристичному бізнесі. Швидке зростання туристичної галузі призвело до концентрації виробництва. З’явились мережі готелів, розпочато будівництво туристичних центрів.

Вкладаючи великі кошти в розвиток туризму, великий капітал вимагав максимального прибутку в найкоротші терміни. Природний ландшафт і місцеве населення в цьому випадку сприймалися лише як передумова, засіб досягнення мети. Не дивно, що внаслідок зростання такої масової нерегульованої відвідуваності красивих природних комплексів це мало дуже негативний вплив на них, а також на місцеве соціально-культурне середовище: рідкісні рослини знищені, дерева вниз, вода тіла забруднені, ґрунти витоптані, зникли або популяція багатьох видів тварин значно зменшилась. Під загрозою опинились як дика первинність унікальних природних куточків, так і місцева економіка та культурні цінності країн-господарів.

Цей односторонній розвиток туризму, який отримав назву «жорсткий туризм», відбувся протягом останніх десятиліть у багатьох країнах світу.

Рятуйте Альпи! Сад на даху Європи знаходиться в небезпеці "- так назвав відомий австрійський журналіст Леопольд Люксхандерль свою книгу, видану у Відні в 1983 році [3]

Насправді наприкінці 70-х економічне та, насамперед, рекреаційне навантаження на ландшафт Альп досягло надзвичайних масштабів.

У ці роки здавалося, що майже нічого не вдається врятувати, і неможливо було зупинити нестримне поширення потужних монополій, прагнучи лише максимізувати прибуток. Але в ті ж роки вчені та прогресивні представники туристичного бізнесу альпійських країн (насамперед це класика туризму І. Криппендорф і частково Р. Юнгк) розробили і почали застосовувати поняття "м'який туризм", протиставляючи його "жорсткому" туризму - який спочатку має величезний прибуток, але потім підриває основи його існування та соціально-економічний добробут альпійських регіонів. У ті ж роки п'ять альпійських країн прийняли "Альпійську конвенцію", яка встановила

довгострокову стратегію розвитку цього регіону та механізми управління розвитком, що забезпечують відповідність екологічним імперативам, пріоритетам збереження природної та культурної спадщини альпійських регіонів. Так народилася і почала розвиватися західноєвропейська модель "м'якого" туризму, орієнтованого на природу, екологічний та соціально відповідальний туризм. Існує дві моделі екотуризму - реалізовані переважно в непорушеному характері (сформовані в США та Канаді, найбільш повно втілені в Австралії, тому його іноді називають австралійськими) і реалізовані в культурному ландшафті та підтримують той самий ландшафт (західноєвропейська модель). У 1960-х роках було усвідомлення глобальних наслідків людської діяльності; увага громадськості до навколишнього середовища, особливо в промислово розвинутих країнах, зростає. Телешоу про природу та подорожі набирають величезної популярності. У Сполучених Штатах з'являються сафарі для спостереження за птахами, походи на верблюдів, пішохідні екскурсії до цікавих природних районів під керівництвом кваліфікованих гідів. У США через загрозу глобального зменшення популяції китів розвивається ціла туристична індустрія щоб спостерігати за ними. У 1966 р. Ця діяльність отримала настільки широку реакцію, що внаслідок тиску громадськості декілька видів китів були взяті під абсолютний захист. Цей період знаменує собою народження принципово іншого типу мандрівників, що напрочуд зробило всю туристичну індустрію більш екологічно чистою - екотуризм (Ceballos-Lascurain, 1993).

У 1980 р. Німецький футуролог Роберт Юнгк ввів термін "м'який туризм" [цит. писав: Сапру-нова В.Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг. Ред. "Ос89", 1997]. У 1983 р. Мексиканський економіст з охорони навколишнього середовища Гектор Себаллос-Ласкурейн ввів термін "екотуризм" [Ceballos-Lascurain, 1996]. Таким чином, майже одночасно як у Старому, так і в Новому Світі була сформульована ідея туризму, сумісна з екологічними та соціальними вимогами - відповідає за природу, сприяє її охороні, підвищує екологічну культуру мандрівників, виконує освітню

функцію, поважає традиційні культури та місцеві громади [4]. Таким чином, поява поняття "екотуризм" сприяло кільком тенденціям.

По-перше, туризм став однією з найбільших світових економічних видів діяльності. Кількість відвідувачів заповідних територій у всьому світі настільки зросла, що потенційна шкода, яку вони можуть заподіяти природним комплексам, викликає серйозне занепокоєння. Водночас стало очевидним, що за умови раціональної організації туризм може забезпечити реальну фінансову підтримку охорони природи та збільшити значення тих природних територій, які потрібно зберегти у первісному вигляді. Екологи почали приділяти багато досліджень тому, як "працює" туризм для збереження природи, щоб заповідні території могли "окупитись".

По-друге, стало очевидним, що успіх природоохоронних дій немислимий лише на основі "заборонених" заходів, особливо якщо вони спрямовані проти інтересів місцевого населення. Дуже важливо, щоб місцеві жителі стали партнерами у цій діяльності та щоб повага до природи була для них економічно вигідною. Знову ж таки, туризм може зіграти ключову роль у цьому.

По-третє, відбулася зміна пріоритетів у прагненнях туристів. Все більше людей, особливо в розвинених індустріальних країнах, почали тяжіти з міст до куточків відносно непорушеної природи. На відміну від традиційних пляжних канікул, попит на тури активного та пізнавального спрямування зріс. Таким чином, на стику найважливіших екологічних, економічних та соціальних проблем сучасності концепція екологічного туризму виникла як один із найважливіших засобів сталого розвитку природних територій.

В історіографії країн СНД перші серйозні праці з екотуризму з’явилися лише 10 років тому. Це, насамперед, авторитетна публікація Всесвітнього фонду охорони природи (WWF) - монографія «Екологічний туризм на шляху розвитку: принципи, рекомендації, зарубіжний досвід», опублікована у 2002 році в дуже невеликому виданні. У 2003 р. Видавництво «Фінанси та статистика» видало два навчальні посібники: «Екологічний туризм» В. В.

Храбовченко та "Екологія туризму та послуг" Л. Я Єгоренков. Такі фахівці, як А. В. Дроздов, Є. Й. Ледовських, Н. В. Моральова, Т. К. Сергєєва, Т. В. Бочкарьова, В.П. Чижова, В. В. Степи розробляють концепцію екологічного туризму. -Ніцький, І.Н. Панов, А.І. Ейтінгтон, В.В. Храбовченко та ін. [5]. Окремі питання екотуризму розглядаються в наукових та навчально-методичних працях Е.Н. Бухове, В.Б. Поздєєва, А. В. Резніков, О.Г.

Аналіз екотуризму широко представлений у зарубіжній історіографії. Поняття екологічного та сталого туризму відображено в роботах Х. Цебальос-Ласкурейн, Е. Бу, Дж. Криппендорф, Еплер Вуд, П. Джонсон, К. Линдберг, Д. Хокінг, Т. Вхелан, И. Мозе, Б. Стек, П. Валентин, К.-Х. Рохліц, Д. Крамер, В. Страсдас, Г. Валлас, К. Зиффер, П. Хаслахер, Д. Макларен, Д. Вестерн, Н. Уорд, П. Вітт та ін. Незважаючи на велику кількість наукових та освітніх робіт, присвячених розвитку екотуризму, досі не існує єдиного універсального визначення поняття «екологічний туризм», яке використовується в туристичній галузі вже більше 30 років. Це свідчить про недостатнє вивчення проблеми та існуючі розбіжності щодо концептуальної оцінки та визначення видів екотуризму. У науковій літературі вони найчастіше посилаються на визначення екотуризму, взяті з найбільш авторитетних публікацій, яких ми дотримуємось у пропонованій роботі.

Міжнародний союз охорони природи розуміє екотуризм як «подорож з екологічною відповідальністю у відносно непорушених природних зонах з метою вивчення та насолоди природою та культурними пам’ятками, що сприяє збереженню природи, має м’який вплив на навколишнє середовище та забезпечує активну соціальну діяльність. -економічна участь. місцеві жителі та їхні вигоди від цієї діяльності ”[6].

Міжнародне товариство екотуризму пропонує дуже подібне визначення: "Екотуризм - це відповідальна подорож природними територіями, яка сприяє збереженню природи та покращує добробут місцевого населення". Найбільш повне і, отже, найбільш вдале визначення пропонує Світовий фонд охорони природи, наголошуючи, що "екотуризм - це туризм, що включає поїздки в

місця з відносно незайманою природою, щоб отримати уявлення про природні, культурні та етнографічні особливості району, що не порушує цілісність екосистеми і створює такі економічні умови, в яких захист природних ресурсів стає корисним для місцевого населення ". Інші типи природоорієнтованого туризму часто плутають з екотуризмом, наприклад, пригод, зелений сільський туризм або агротуризм.

Однак екотуризм не завжди включає авантюрний компонент, а авантюрний тур не завжди відповідає екологічним критеріям. Вже у 1980-ті. кількість відвідувачів заповідних територій у всьому світі зросла настільки, що існує реальна загроза природним комплексам. З іншого боку, за раціональної організації туризм може надати реальну фінансову підтримку охороні природи. Питання полягало в тому, як туризм "можна створити для захисту територій або оплати за себе". Відповідно до найпоширенішої точки зору, яку підтримує В. В. Грабовченко, розвиток екотуризму можливий лише за допомогою економічних механізмів, що діють в ринкових умовах, а не на шкоду державним коштам. Тому інвестиційні потоки мають бути спрямовані безпосередньо на підприємців, зацікавлених у розвитку потужної туристичної галузі.

Політику екотуризму слід проводити з урахуванням зростання соціально-економічних рівнів відсталих регіонів шляхом створення робочих місць для місцевого населення, для якого "туризм часто є однією з рідкісних можливостей розвитку в контексті занепаду традиційної економічної діяльності", для сприяння діалог із зацікавленим населенням. Тому екотуризм можна вважати більш економічно вигідною формою організації відпочинку, внаслідок чого ми активно працюємо над збереженням природного середовища, одночасно добре відпочиваючи та пізнаючи природу. Однак екотуризм не повинен обмежуватися бізнесом для досягнення максимальної вигоди.

Необхідно сприяти цивілізованому розвитку екотуризму, який передбачає максимальне використання його переваг для регіональної

економіки та мінімізує можливі негативні наслідки для навколишнього середовища. Величезний попит на екотуризм призвів до збільшення кількості проектів та організацій з екотуризму, але багато з них виявились економічно нежиттєздатними та не мають виходу на ринок. У багатьох країнах існують національні та регіональні асоціації екотуризму, але світовим лідером є Міжнародне товариство екотуризму TIES, яке зазначає важливу роль цього виду відпочинку у збереженні природної та культурної спадщини та його позитивний вплив на туристичну галузь та сталий розвиток.

1.2. Сучасна концепція екотуризму

Характерними рисами екотуризму є те, що він заохочує та задовольняє бажання спілкуватися з природою, запобігає негативному впливу на природу та культуру та заохочує туроператорів та туристів робити свій внесок у збереження природи та соціально-економічний розвиток. Таким чином, екотуризм є важливою складовою сталого розвитку природних територій. Неважко помітити, що більшість визначень екотуризму базуються або на меті досягнення стійкості, або на засобах досягнення цієї мети, будь то "мінімізація негативних впливів на природне та культурне середовище", "посилення економічної віддачі на користь охорона природи "або екологічне виховання. Тому Крейг Ліндберг (Lindberg et al., 1998) пропонує використовувати більш просте і загальне концептуальне визначення:

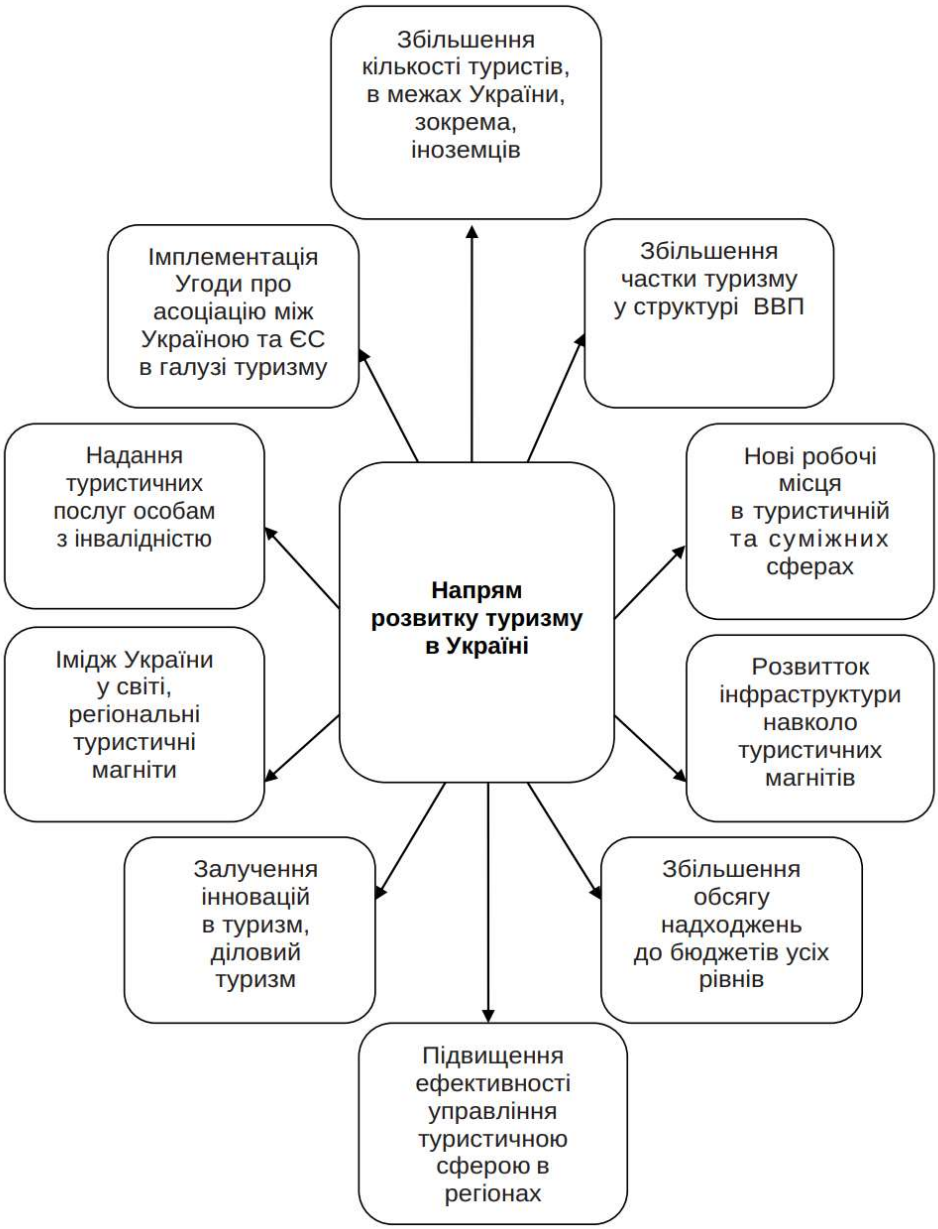

Рис. 1.1. Концепція екологічного туризму

«Екотуризм - це стійкий туризм та орієнтована на природу рекреація». Стійкість у туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціальних, культурних та економічних наслідків туризму, а також позитивний вплив відвідувачів один на одного. Таким чином, ті види туристичної діяльності, які мають найбільший загальний позитивний ефект з точки зору екології, економіки та соціального розвитку, є більш стійкими. Термін "екотуризм" у зарубіжній практиці був вперше офіційно використовувався в першій половині 1980-х. Цей термін загалом відображав

ідею гармонії між екологією та відпочинок і набув великої популярності, проте, поки що час точного і загальновизнаного визначення терміна "екотуризм" в Україні наукова література не впроваджена. Обласна та муніципальна влада здатні ефективно управляти ресурсами та використовувати їх екологічного туризму, необхідно, перш за все, визначити поняття "екотуризм" з урахуванням позицій іноземних та вітчизняних експертів у цій галузі, а також встановити найбільш загальні принципи, визначаючи суть цього поняття. Щоб вирішити проблему було проведено аналіз поняття "екологічний туризм".

Міжнародний союз охорони природи (UICN) забезпечує наступне визначення екологічного туризму - "відповідальний за навколишнє середовище подорожує відносно безперешкодно природних зон для того, щоб насолоджуватися природою і культурні визначні пам'ятки та їх вивчення для просування охорона природи та надання так званого "м'якого" впливу на середовище, що забезпечує значні соціальні економічна участь місцевого населення та місцевого населення мешканці певних вигод від цієї діяльності. Засоби екотуризму (TIES) екотуристично відповідальні подорожі природними зонами, сприяння збереженню природи та покращенню добробуту місцевого населення ”[26].

Експерт в галузі екологічного туризму Т. Велах охарактеризував екотуризм, як «туризм, що включає подорожі в місця з відносно незайманою природою, з метою отримання уявлень про природні і культурно-етнографічні особливості місцевості, що не порушує при цьому цілісності екосистем і створює економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення»[27].

У національній стратегії екотуризму Австралії (1992) екотуризм визначається як природо орієнтований туризм, який включає програми екологічної освіти та освіти і здійснюється відповідно до принципів екологічної стійкості [28].

Крім визначень природо орієнтованих міжнародних організацій, дане поняття розкривається в працях українських і зарубіжних вчених. Вчені Росс С. та Волл Г. в науковій статті «Еволюція екотуризму» відзначають, що екотуризм може сприяти розвитку і охорони природи, і включати позитивні синергічні взаємовідношення між біорізноманіттям, туристичною діяльністю, і місцевими жителями, що підкріплюється відповідним управлінням та організацією цього виду діяльності» [34].

Д. Феннелл в статті «маршрутування екотуризму» визначає екотуризм як екологічно стійку форму природного туризму, орієнтовану в основному на життя в дикій природі і еѐ пізнання, організовується відповідно до етичних норм так, що в кінцевому рахунку мінімізує вплив на навколишнє природне середовище, знижує споживання і витрати природних ресурсів [31].

Ліндберг трактує поняття екотуризму як стійкий і природно орієнтований туризм і рекреація »[31]. Лукичев А.Б. в статті «Сутність сталого та екологічного туризму »вводить поняття« екологічний туризм »як форму стійкого туризму, сфокусовану на подорож у відносно незайману антропогенним впливом місцевість. Екологічний туризм, за визначенням Бабкіна О.В. - це подорожі до мало спотвореним і максимально незабрудненим областям з унікальними природними об'єктами. У наукових працях вченого, екотуризм розуміється як форма природного туризму, яка включає вивчення навколишнього природного середовища і необхідна для поліпшення обстановки в цьому середовищі.

Основними цілями екотуризму є: вдосконалення культури взаємовідносин між людьми та природою, навколишнім середовищем освіта та просвіта, виховання почуття особистої відповідальності екологічної ситуації, розвитку та зміцнення у свідомості людей етична поведінка в природному середовищі, рекреаційні цілі.

Рис.1.2. Функції екологічного туризму

Екологічний туризм Заохочує пасажирів і задовольняє їх бажання спілкуватися природа Зменшує негативно вплив на культуру місцеве населення і природа Це обнадіює туроператори та туристична сприяти захисту природносоціальна економічно розвитку Особливості екотуризму включають: - заохочення та задоволення бажання туристів до спілкування природи через цілеспрямовані подорожі до практичного незмінені та незаймані природні зони, які представлені скрізь, як правило, у формі національних і природні парки та заповідники, а також у вигляді заповідників, пам'ятників природа і заповідники; - відносно слабкий негативний вплив на навколишнє середовище природне середовище («м’який туризм»).

Саме цей аспект він створив екотуризм є практично єдиним видом економіки використання природних ресурсів в межах особливо охоронюваних територій природні зони (ПА):

- зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та культури, а також заохочення туроператорів та туристів до просування охорона природи та соціально-економічний розвиток території;

- поєднання відпочинку, розваг та екологічного виховання для туристів, що передбачає наявність певних, часом цілком суворі вимоги до відвідувачів, повага до яких є головна умова успішного розвитку цього виду туризму;

- доступність для місцевого населення від розвитку екотуризму та відсутність суперечності між його інтересами та соціальними економічний розвиток території;

Так місцеві громади не лише приваблюють службою персонал на виставках, але також має можливість жити заповідна зона, що означає - вести оригінальний спосіб життя, займатися традиційною діяльністю, включаючи використання "Економічний" режим природокористування;

- бути частиною туристичної галузі, що займається виробництвом та продаючи туристичний продукт, суб'єкти господарювання отримують вигоду прибуток "Екологічний туризм - це туризм до незайманих куточків природи ". діяльність, заснована на наступних принципах:

- мінімізація негативних наслідків для навколишнього середовища та соціокультурний характер, підтримка навколишнього середовища екологічна стабільність;

- подорож на природу, в якій основний зміст такий подорож - це «пізнання природи, місцевих звичаїв та культура ";

- допомога в охороні природи та місцевого соціально-культурного середовища; - екологічна освіта та обізнаність;

- участь місцевих жителів та їх доходи від туризму діяльності, що створює економічні стимули для їх захисту природа;

- економічна ефективність та внесок у сталий розвиток відвідані регіони. Ці символи вказані як основні для вчені з екотуризму Е.І. Ледовських та Н.В. Моральова, які є членами Фонду розвитку екотуризму Дерсу Узала.

Недоліком багатьох наведених визначень є впровадження найважливішої складової екологічного туризму, роблячи висновок, крім екологічного виховання та навчання, в формування екологічної свідомості у туристів. Мамаєва Н.Н. визначає екологічний туризм як різновид природний туризм, який найчастіше здійснюється у відносному незаймані впливом людини куточки природи з ціллю ознайомлення з традиційним способом життя місцевого населення, а також екологічна освіта. У цих умовах основні

фактори для реалізації цього туризму є: забезпечення збереження природного та культурного складне, дбайливе використання природних ресурсів, а також підтримка місцевої, переважно традиційної економіки. На мою думку, важливим аспектом аналізу специфіки екотуризму Усова Н.В. [30], є описом основних принципів цього типу туризм.

Такі принципи екологічного туризму, як екологічний освіта та просвіта, участь місцевих жителів та здобуття їх Принципи екологічного туризму Подорож на природу, знайомство з дикою природою, а також місцевими звичаями та культурою. Мінімізація негативних наслідків еколого-соціального та культурного характеру Економічна ефективність та внесок у сталий розвиток відвіданих регіонів Допомога в охороні природи та на місцях соціокультурне середовище. Екологічна освіта та просвіта Участь місцевих жителів та квитанція дохід від туризму, а також економічний Ефективність та внесок у сталий розвиток відвіданих регіонів, на думку Вестерна Д., вимагають додаткового опису, представленого в таблиці 1.1.

У більш широкому розумінні екотуризм можна визначити як одна з форм відпочинку, яка безпосередньо пов’язана з використання природного потенціалу, що включає подорожі та відпочинок у дещо зміненому природному середовищі існування [29]. Це діяльність також пов'язана з вдосконаленням людей відповідно до заповідна природа.

Отже, екотуризм є яскравий приклад поєднання природи, подорожей та екології, що служить розвиток духовних, фізичних та пізнавальних принципів у людини. Таким чином, розкриття концепції екотуризму через вищезазначених принципів, автор дійшов висновку, що екологічний туризм є перспективним напрямком з економічної та соціокультурної сторони, і представляє одну з найбільш популярні форми туризму, що поєднують фактори, благотворно впливає на екологічну ситуацію в цьому місці тимчасове перебування туристів та економічний розвиток регіону. Тому що екотуризм можна вважати економічним категорій, автор визначає цей вид туризму як одну з частини туристичної галузі, яка виробляє та продає туристичну

продукцію, яка призводить до прибутку або як розвиток діяльності і організація туризму в природному середовищі, що приносить йому прибуток збереження, а також для покращення добробуту місцевого населення.

На базі Богатирьової Д.С. порівняльний аналіз визначень поняття "екологічний туризм" був визначений трьома основними підходами до його тлумачення: перший -. визначення загального характеру, основними недоліками яких є широта інтерпретації та абстракції, друге - визначення, що включає основні компоненти екотуризму, третє - розкриття сутності поняття, але з акцентом на різні аспекти. Цим тенденціям і цілям сприяють основні принципи екологічного туризму, тобто. наявність освітньої складової та отримання економічних вигод для місцевого населення, що також призводить до збереження навколишнього середовища та зменшення негативних впливів на екосистему та місцеву культуру.

Екотуризм також визначається як форма "альтернативного" туризму, який характеризується відносно слабким впливом на природне середовище, тому експерти часто називають його "м'яким туризмом". Це є основною причиною його утвердження як основного виду використання природних ресурсів в межах особливо охоронюваних природних територій (ООПТ), оскільки екологічний туризм здатний зробити довкілля більш економічним.

Проаналізувавши різні визначення поняття екологічного туризму, автор пропонує узагальнене визначення цього терміна: екологічний туризм є природоорієнтованим видом туризму, який передбачає подорожі до місць з відносно недоторканою антропогенністю впливу навколишнього природного середовища, щоб отримати подання о. культурно-етнографічні та природні особливості району, без порушення цілісності екосистеми мандрівником, здійснюється відповідно до принципів екологічної стійкості, роблячи захист природних ресурсів корисним для місцевих жителів мешканців.

Таблиця 1.1

Особливості принципів екологічного туризму

Принципи	Відмінні риси
Екологічна освіта та просвітлення	- Відвідувачі природної зони чітко усвідомлюють свою відповідальність за збереження природи та надалі дотримуватися правил поведінки в місці відвідування; - Туристи на початку поїздки або навіть до її початку отримують інформацію від гіда про заплановану поїздку відвідування природної зони та правила поведінки; - відвідування здійснює кваліфікований персонал, наприклад екологічні путівники; - екскурсії (екскурсії) повинні включати екологічну та освітню складову; - виставлені об'єкти є екологічно прийнятними та цікавими з екологічної точки зору, природні та культурні ландшафти; - Екскурсоводи знайомлять туристів з місцевими екологічними проблемами та способами їх вирішення, в тому числі вже реалізовані заходи, спрямовані на усунення екологічних проблем в Україні площа, що розглядається; - Програма включає відвідування природних музеїв та краєзнавчих музеїв, а сам тур проходить навчальні екологічні стежки; - Туристи беруть участь у доступних для них способах вирішення місцевих екологічних проблем.
Участь місцевих жителів які отримують свої доходи від туристичної діяльності, що створює для них економічні стимули до охорони природи	- Доходи від реалізації програм екологічного туризму отримують різні соціальні верстви та групи місцевого населення, одночасно роблячи збереження природного середовища економічно вигідним для місцевого населення. - Місцеві жителі займаються гастролями, туристичним бізнесом і мають можливість розвивати їх традиційні форми господарювання; - Екскурсія використовує переважно місцеві продукти та робочу силу.

Економічна ефективність та внесок у сталий розвиток відвідуваних регіонів	- інтеграція екологічного туризму в плани регіонального та муніципального розвитку; - тісна співпраця організацій різного профілю у питаннях розвитку екотуризму; - комплексний підхід до розвитку туристичної діяльності в дестинації; - ретельне планування та управління екотуризмом, а також моніторинг поточного процесу; - доходи від туризму сприяють наповненню місцевого бюджету, підтримці місцевої економіки.

Слід зазначити, що для розвитку екотуризму потрібні значні та різноманітні ресурси. У цьому його особливість впливає на територіальну організацію туристичної діяльності, формування нових туристичних районів та їх спеціалізація. Ресурси - це фактори, що використовуються для отримання економічних ресурсів помірний. В економічному аспекті ресурси включають усі природні, людські та штучні товари, які використовуються для виробництва товари та послуги [24].

Все різноманіття ресурсів можна класифікувати на природні, матеріальні, фінансові та трудові ресурси. Ресурси екологічного туризму за Позднєєвим В.Б. [25] є:

- історичні та культурні чинники - у безпосередньому контакті з природне середовище, духовна та матеріальна культура місцевого населення, а також пам’ятки археології, історії та культури;

- природні та кліматичні пам'ятки - унікальні та цікаві для туристів природні зони, флора і фауна, водні об'єкти, рельєф місцевість.

Таким чином, можна віднести ресурси екологічного туризму нерозривно пов'язані з природним середовищем матеріальні об'єкти і духовної культури, у зв'язку з тим, що в даний час світ тенденція включає відвідування програм екологічних турів історичні та культурні пам'ятки. Водночас Руденко І. зазначає, що до ресурсів екологічного туризму можна носити з собою лише ті предмети та пам'ятники історії та культури, які розташовані в особливо охоронюваних природних зонах та інші привабливі природні ділянки або розташовані неподалік близькість, тобто в зоні туристичної доступності від них.

Спираючись на представлене визначення поняття "екологічний туризм", як і класифікація вироблених ресурсів, підлягає визначенню поняття "ресурси екологічного туризму". Екологічні туристичні ресурси. це потенційно цікаво для туристи кліматичні і в безпосередньому контакті з природне середовище історико-культурних об'єктів, пов'язаних з ними об'єктами інфраструктури, а також підтримка діяльності цих об’єктів кваліфікований персонал та готівка.

Конкретизація концепції екотуризму забезпечує основу для подальшого розвитку дослідження у галузі раціонального використання екологічних ресурсів.

Відповідно до національного стандарту України "Економія ресурсів", сфера застосування якої також стосується розглядаються в цій дисертації питання дослідження сталий розвиток регіонів, раціональне використання ресурсів розуміється як досягнення максимальної ефективності використання ресурси в економіці на сучасному рівні технічного розвитку та технологія з одночасним зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище. Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище розглядається як основний принцип екологічного туризму і може бути входить до переліку критеріїв раціонального використання екотуризму ресурсів.

Рис.1.3. Класифікація ресурсів екологічного туризму

Визначення раціонального використання базується на концепції ефективність використання ресурсів, що вказує на вибір рішень, заснований на прагненні отримати найкращі економічні результати за допомогою мінімально можливі витрати всіх необхідних для цього ресурсів. Отже, основа

раціонального використання регіональних Ресурси екологічного туризму є як економічними, так і соціальними ефективність (включаючи екологічний аспект).

Виходячи з вищесказаного, пропонується ввести критерії в дослідження раціональне використання ресурсів екологічного туризму:

- економічна ефективність організацій та підприємці, що надають послуги екотуризму;

- соціальна ефективність для населення, яке постійно проживає в Україні регіон туристичного дестинації.

Економічну ефективність прийнято розраховувати за наступним показники: рентабельність капіталу, прибутковість [22].

Таблиця 1.2

Критерії раціонального використання ресурсів екотуризму

Економічний (для організацій та підприємці, що надають послуги екологічного туризму)	Соціальні (для населення, постійний житель області туристичний напрямок)
Показники прибутковості вище 1	Зростання рівня життя в місті населення
Коефіцієнт рентабельності капіталу вище 1	Відсутність або мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище

Таким чином, використання ресурсів екотуризму буде вважати раціональним, якщо в результаті реалізації проекту розвитку екотуризм рівень життя місцевого населення зростатиме, негативний вплив на навколишнє середовище буде мінімізовано або зведеться нанівець, а сам проект буде рентабельним (економічний ефект вище витрат). Враховуючи той факт, що на основі даних, представлених у пункті 1 Згідно з цим дослідженням, екотуризм має високу екологію та соціальне значення, в подальшому це доцільно розглянути ступінь впливу соціальних та економічних факторів на раціональність його використання. Ця інформація може бути дійсною вибір для муніципальних та регіональних органів влади між двома та більше

проекти розвитку екотуризму, один з яких буде переважним економічні фактори, а в іншому - соціальна. Однак для розгляду У зв’язку з цим необхідно вивчити міжнародний досвід розвитку та управління екотуризмом, оцінити можливості та проблеми для розвитку екотуризму на території України, а також оцінити більш докладно економічні та соціальні ефекти від розвитку екологічного туризму

Розділ 2
Дослідження міжнародного досвіду розвитку та управління сферою екологічного туризму

З розвитком масового туризму у другій половині XX ст. зміни в природних екосистемах та ландшафтах стали особливо помітними. На зміну подорожам заможних людей приходить туризм для населення із середніми і навіть низькими доходами, розвивається молодіжний туризм - піші та кінні прогулянки, альпінізм та катання на лижах, сплави по річках тощо. Все це призвело до виникнення та подальшого швидкого зростання туристичної галузі. Великий капітал став концентруватися в туристичному бізнесі, концентрувалося виробництво, виникали готельні мережі, виникали великі туроператори та туристичні консорціуми, будувалися туристичні центри. Великий капітал, вкладаючи значні кошти в розвиток туризму, вимагав максимального прибутку і в найкоротші терміни. При цьому природний ландшафт і місцеве населення розглядалися лише як передумови, як засіб для досягнення мети. Такий односторонній розвиток туризму, який отримав назву «жорсткий туризм», негативно позначився на природному та соціально-культурному середовищі, на соціальній структурі місцевого населення.

На початку 80-х. XX століття У пресі почали з’являтися перші наукові дослідження, присвячені вивченню негативних наслідків впливу надмірної рекреації на природу рекреаційних зон. Зросла критика "жорсткого туризму". Батьківщиною цих видань була Європа - густонаселена, промислово розвинена, що є лідером у розвитку туризму. У 1980р Стаття німецького футуролога Р. була опублікована в західнонімецькому журналі "ТЕО". Чунга "Скільки туристів на один гектар пляжу?". У 1981 році Вийшла книга Х. Вайса "Мирне знищення ландшафту та заходи щодо його збереження в Швейцарії". Наукова розробка цього напрямку призвела до появи понять "м'який туризм", "зелений туризм", які включали рекомендації щодо свідомого, екологічно

безпечного використання природних зон для відпочинку. У 1980-х рр. Мексиканський економіст-еколог Г. Цебальос-Ласкурін запропонував термін "екотуризм" (екотуризм). Таким чином майже одночасно як у Старому, так і в Новому Світі була сформульована ідея туризму, сумісна з екологічними та соціальними вимогами, тобто. е. відповідає за природу, сприяючи її охороні, підвищенню екологічної культури мандрівників, виконуючи освітню функцію, дбайливо ставлячись до традиційних культур та суспільства місцевого населення. Екологічний туризм сформувався в 70-80-х роках. XX століття як ідея створення балансу між економічними вигодами від відпочинку на природі та екологічною безпекою рекреаційних зон. На сучасному етапі екологічний туризм є однією з галузей туризму, що динамічно розвивається. Інститут міжнародних ресурсів встановив, що загальний річний приріст кількості туристів становить близько 4 відсотків, тоді як кількість екотуристів зростає в останні роки із середньорічними показниками від 10 до 30 відсотків. До початку XXI ст. СОТ оцінила частку всіх екологічно орієнтованих форм туризму як 20 відсотків від загальної кількості міжнародних поїздок.

За оцінками експертів, щорічно для потреб екологічного туризму виробляється товарів та послуг на суму 55 мільярдів доларів. У Коста-Ріці доходи від туризму сягають 650 мільйонів доларів. на рік У Південній Африці екологічний туризм посідає друге місце за прибутковістю після видобутку алмазів, а на Алясці - лише після нафти. Щорічний дохід Кенії від використання національних парків становить 450 мільйонів доларів, Еквадор отримує більше 180 мільйонів доларів щороку. від екотуризму на Галапагоських островах. Всесвітня туристична організація оцінила розмір ринку екотуризму за допомогою загальної статистики туризму. Проаналізувавши приховані туристичні мотивації для відвідування різних міжнародних напрямків, СОТ виявила, що 40-60 відсотків усіх міжнародних туристів є екотуристами, зосередженими на враженнях від природної флори, а 20-40 відсотків туристів зосереджені на туристах.

Оскільки екотуризм визначається лише його призначенням, врахувати кількість екотуристів досить складно. Дотепер не було зроблено ретельних спроб виміряти частку туристів, які подорожують відповідно до принципів екотуризму, в загальній кількості туристів, орієнтованих на природу. Поширений підхід, при якому екотуризм розуміється як «природний» туризм, що призводить до завищення реальних обсягів ринку. Такі дослідження показують, що близько 50 відсотків загальної кількості туристів під час туру воліють відвідувати природні зони (наприклад, одноденне відвідування національного парку протягом усього туру). Хоча ці поїздки представляють широкий сегмент ринку, вони відрізняються від мотивацій екотуристів. Однією з приблизних оцінок кількості міжнародних прибуттів у галузі екотуризму є його частка на світовому туристичному ринку, яка становила близько 7 відсотків. Однак до цих цифр необхідно додати значну кількість внутрішніх відвідувачів природних територій. Частки екотуризму на світовому туристичному ринку сильно відрізняються одна від одної. Найчастіше 7-10 відсотків фігурують у спеціальній науковій літературі. Однак, за деякими оцінками, кількість екотуристів у світі щороку збільшується на 20 відсотків.

На сьогоднішній день аналіз та оцінка існуючого або потенційного попиту на природний туризм та екотуризм ґрунтуються насамперед на даних про Північну Америку - потенціалу європейського ринку, а також Японії та нових індустріальних країн все ще мало. На сьогоднішній день практично не проводилось масштабних досліджень світового ринку екотуризму. Існують лише маркетингові дослідження окремих туристичних регіонів (наприклад, Коста-Рики, Кенії). У той же час, існуюче дослідження фокусується на турах, організованих туроператорами та реалізованих як єдиний пакет послуг, сегменту індивідуального туризму приділяється недостатня увага. Тільки в 2002р СОТ провела дослідження ринку на ринках Європи (Австрія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Великобританія), Канади та США. Що стосується попиту на екологічний туризм у країнах - постачальниках туристів, то

найбільший обсяг попиту існує в Північній Америці, далі йдуть Західна Європа (насамперед Німеччина та Великобританія), Австралія та Нова Зеландія. У деяких країнах важливим є також попит на екотуризм на внутрішньому ринку (наприклад, Таїланд, Індонезія).

Дослідники виявили, що переваги туристів перейшли з традиційних напрямків у Європі на широкий спектр природних напрямків, розташованих переважно в країнах, що розвиваються. У світовій практиці екологічний туризм реалізується переважно на особливо охоронюваних природних територіях (СПА), до яких належать національні парки, заповідники, заповідники, пам'ятники природи тощо. d. А саме ПП - територіальне запит організованої структури, імеще в державній адміністрації, дослідник, виконавчий персональний - здатний грамотно влаштовувати рекреаційну діяльність, забезпечив екологічне просвітництво туристів розрахувати навантаження, максимально допустиме на цьому сайті, організувати моніторинг стану рекреаційних територій, передбачив заходи щодо рекультивації деградуючих екосистем та т. d. У 1983р СОТ та ЮНЕП підготували та підписали Спільну декларацію про взаємозв'язок туризму та охорони навколишнього середовища, яка відіграла важливу роль у розвитку екотуризму у заповідних природних зонах.

Можливості та перспективи різних регіонів для розвитку екологічного туризму на території ТЕС суттєво різняться. Оптимальним для добробуту країни є захист 10-15 відсотків її території. В останні десятиліття стала реальною тенденція прив'язки технічного та економічного розвитку країни до відсотка заповідної території. З огляду на це, перспективи розвитку екологічного туризму в різних регіонах світу виглядають так. Північна Америка має найширшу систему парків і заповідників. Загальна кількість заповідних територій у США становить 1,5 тис., Вони займають площу понад 1,2 млн. Км, що відповідає 13 відсоткам всієї країни. Основу природної групи ООПТ складають національні парки, кількість яких постійно зростає. Поїздки до ОПТ США приносять 14,2 мільярда доларів щорічного доходу. США і

надають 300 тис. робочі місця, пов'язані тим чи іншим чином з туризмом. На сьогодні 96,6 відсотка Галапагоських островів (Еквадор) є національним парком, оточеним 79 900 км морського заповідника з великою кількістю ендеміків. У Європі налічується 280 національних парків, які разом займають площу 11,8 млн. Га. За кількістю таких парків до першої п’ятірки увійшли Фінляндія, Швеція, Польща, Норвегія, Італія та розміри території, яку вони займають - Норвегія, Італія, Великобританія, Румунія та Німеччина. Найбільш значні ділянки незайманої природи збереглися в Північній Європі. На островах Шпіцберген (Норвегія) є 3 національні парки, природні та квіткові заповідники, 15 заповідників для птахів. Частка ООРТ в загальній площі цієї країни становить 30,5 відсотка.

Австралія та Нова Зеландія давно популярні серед екотуристів завдяки своїй унікальній природі. Австралія має понад 2000 природоохоронних територій, загальна площа яких перевищує 4 відсотки площі країни. Тут знаходиться 13 об’єктів природної спадщини ЮНЕСКО, 2 з яких розташовані на острові Тасманія. Існує величезний потенціал для розвитку екотуризму на багатьох островах Тихого океану [15, с.19]. Міжнародне співтовариство докладає великих зусиль для розвитку екотуризму. Щорічно проводяться десятки симпозіумів та конференцій з екотуризму. Щороку проводяться світові конгреси, які збирають сотні учасників - мандрівників та науковців, бізнесменів та політиків. Дотепер екологічний туризм був предметом низки важливих офіційних міжнародних декларацій (хоча і не директивного характеру). Особливо важливо підкреслити соціальне значення Берлінської декларації "Біорізноманіття та стійкий туризм", підписаної представниками 18 країн у 1997 році. і проголосив, що "основоположні цілі глобальної екологічної політики - підтримка біорізноманіття, підтримання клімату та зменшення споживання природних ресурсів - не можуть бути досягнуті без стійкого розвитку туризму", а також Квебеку, Квебеку та Квебеку, які став результатом Міжнародного року екотуризму, який проходив під егідою ООН. Декларація вказує, що поняття "екотуризм", на відміну від "сталого туризму",

може застосовуватися лише до тих видів туризму, які мають на меті забезпечити політичну та фінансову підтримку захисту навколишнього середовища, права на визнання та визнання місце та екологічна освіта туристів.

Окрім природоохоронних організацій, до розвитку екотуризму беруть участь різні неурядові природоохоронні організації, багато міжнародних організацій, таких як Світовий фонд дикої природи (WWF), Інститут мирних ресурсів та Міжнародний. Ці організації співпрацюють над дослідженнями, допомагаючи регіонам у розвитку екотуризму, який може допомогти фінансувати екологічні програми, та замінюючи традиційні форми туризму. Крім того, Світовий фонд дикої природи фінансує багато проектів, пов’язаних з розвитком екотуризму. У травні 2007 року в Осло відбулася Всесвітня конференція з екотуризму. Організатори конференції - Міжнародне товариство екотуризму, Норвезька асоціація екотуризму та Програма ООН з навколишнього середовища. У конференції взяли участь 450 делегатів із 73 країн. На конференції була прийнята Декларація про екотуризм в Осло. Він підтверджує основні положення Квебекської декларації, яка характеризує потенціал та виклики екотуризму, його внесок у сталий розвиток та надає рекомендації урядам, приватному сектору, неурядовим організаціям, міжнародним агентствам та місцевим громадам. Ці рекомендації актуальні і сьогодні.

У світлі цих наслідків та можливостей, Всесвітня туристична організація, ЮНЕП та інші міжнародні установи в даний час проводять політику з метою зробити весь туризм більш стійким. Екотуризм повинен і надалі відігравати провідну та інноваційну роль, стаючи прикладом для всієї індустрії гостинності. Необхідно зробити обов'язковим визначення екотуризму як особливої форми туризму, що передбачає відповідальне відвідування природних територій, збереження навколишнього середовища та підтримання добробуту місцевого населення. Таким чином, аналіз розвитку екологічного туризму у світі показує, що під впливом попиту на відпочинок

через природні фактори у 80-х роках. XX століття відбулася еволюція соціально-економічних моделей туризму. Модель масового туризму поступово змінюється моделлю сталого розвитку туризму. В рамках цієї моделі одним із найефективніших видів туризму є екологічний туризм. На основі аналізу світового досвіду можна зробити висновок, що екотуризм є найефективнішим видом туристично-рекреаційної діяльності на заповідних територіях, особливо в національних парках.

Розділ 3
Стан і розвиток екологічного туризму. перспективні напрямки використання внутрішнього та іноземного досвіду розвитку екотуризму

3.1. Стан та розвиток екологічного туризму в Україні

В Україні, згідно з нормативно-правовими документами туристичної галузі, тлумачення екотуризму вже має зміст і ширше тлумачення, оскільки визначення обмежується конкретизацією рекреаційної діяльності, але не враховує момент регулювання туризму. У «Національній програмі розвитку туризму в Україні» зазначалося: «Екологічний туризм включає відвідування екологічно чистих природних територій, не змінених або мінімально змінених діяльністю людини, заповідників, заповідників, національних парків. Основою розвитку екологічного туризму в Україні є мережа особливо охоронюваних природних територій. Основними напрямками розвитку екологічного туризму в Україні є: організація екоосвітніх екскурсій для школярів та студентів відповідно до навчальної програми; фотополювання на рідкісних тварин та птахів у дикій природі; організація туристичних поїздок в незаймані куточки природи с проживання в наметах, приготування їжі на вогні; екскурсії болотами, якими багата Україна, ознайомлення з їх флорою та фауною; екскурсії по озерних та річкових водних екосистемах на гребних та вітрильних човнах; екскурсії лісовими екосистемами з відвідуванням острова Хортиця, включаючи кінні та велосипедні маршрути".

Таке трактування екотуризму пов'язане з проникненням у сферу нормативно-правових формулювань термінології, що використовується у сфері туристичного споживання. Це слід визнати негативною тенденцією. Нормативно-правові документи є одним із інструментів управління туризмом, і одностороннє, споживче тлумачення понять, що використовуються в них,

врешті-решт призведе до шкоди організації туризму, спричиняючи конфліктні ситуації. У новій редакції Закону України "Про туризм" від 14.07. 2020 рік Термін "екологічний туризм" взагалі не існує. В даний час правове регулювання екологічного туризму зводиться до дії як загальних туристичних правових норм, так і спеціальних законодавчих актів. Але це, на наш погляд, суттєво обмежує рамки екологічного туризму, який сам по собі набагато ширший і багатогранніший (існують різні види екологічного туризму: природний туризм, біотуризм, агроекотуризм та інші). Тому, на наш погляд, у Законі "Про туризм" необхідно повернути та законодавчо закріпити існування раніше концепції екологічного туризму. Це, до речі, існує в законодавстві всіх країн. Під екологічним туризмом розуміють форму туризму у відносно незайманих куточках природи для ознайомлення з дикою природою, а також старовинними та сучасними пам’ятками культурної спадщини з турботою про довкілля. Екологічний туризм сприяє збереженню дикої природи, надаючи мінімальний негативний вплив на неї та створюючи умови для корисної та активної участі місцевого населення у соціально-економічній діяльності. Основними центрами розвитку екологічного туризму є особливо охоронювані природні території. Особливо охоронювані природні території (ООПТ) - це земельні ділянки з унікальними, еталонними або іншими цінними природними комплексами та об’єктами, що мають особливу екологічну, наукову, історичну, культурну, естетичну, естетичну чи естетичну цінність. Особливий режим охорони та використання.

Карта заповідників України, основні туристичні маршрути. На території країни діє 4 біосферних та 19 природних заповідників. Також для туристів відкриті більш 40 національних і 45 ландшафтних парків, 3000 пам'яток природи, 616 ботанічних садів, дендропарків та подібних об'єктів. За даними 2015 року, всього до охоронюваним фондам належить понад 8000 територій. Їх загальна площа становить 6% від усієї території України. Надалі планується розширювати кількість заповідних областей, доповнити їх іншими унікальними і незвичайними місцями.

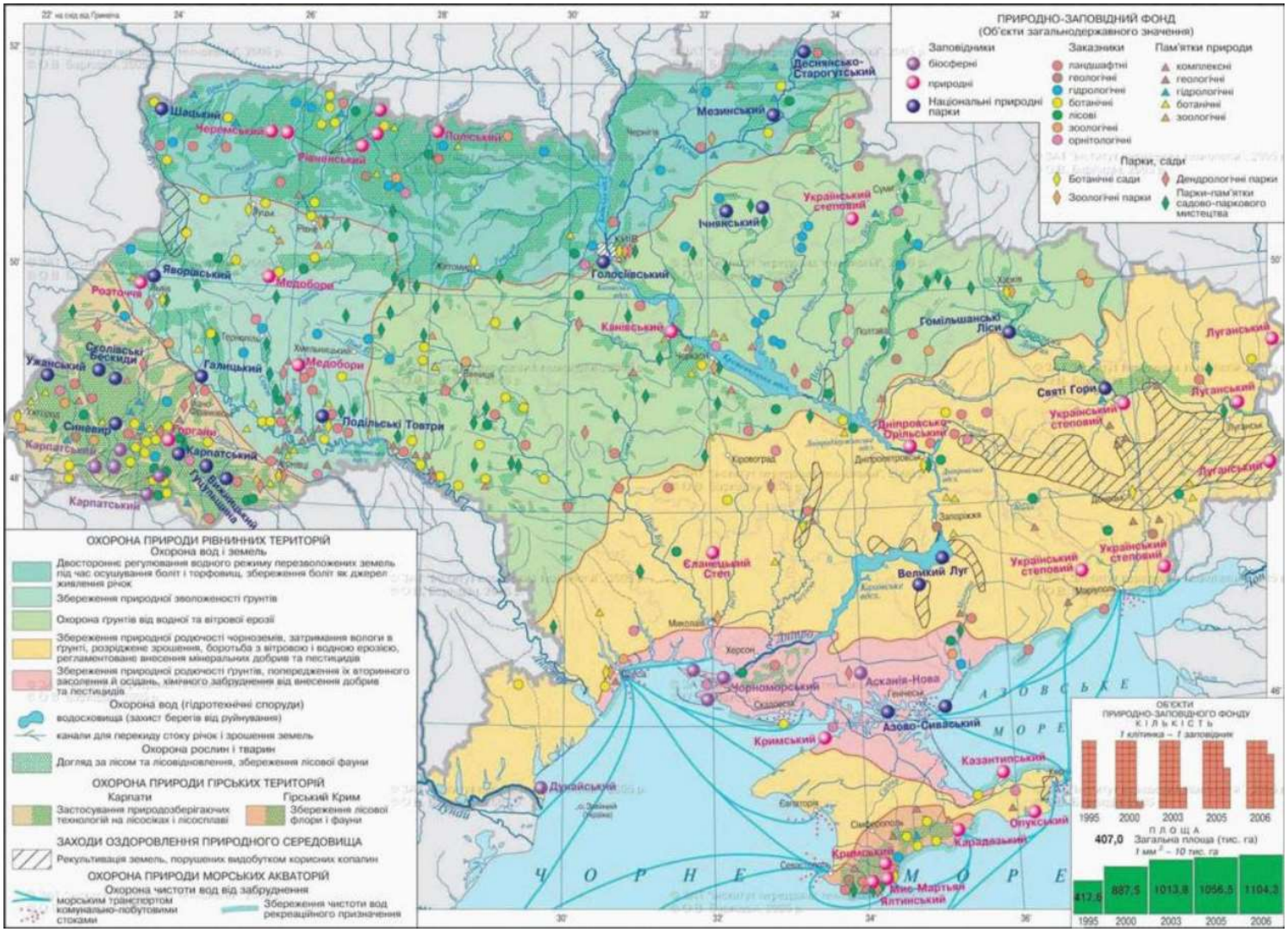

Рис.3.1. Природно-заповідний фонд України

Біосферні заповідники. Це найбільш важливі природоохоронні території, вони мають державне і міжнародне значення. Тому тут часто можна побачити не тільки українських туристів, а й гостей з інших країн. «Асканія-Нова», Дунайський, Карпатський і Чорноморський заповідники - це ті місця, які варто відвідати, щоб насолодитися красивими видами, дізнатися більше про живу природу і просто добре провести час далеко від міського шуму і пилу. Такі заповідники засновуються за підтримки ЮНЕСКО і входять до всесвітньої мережі біосферних резерватів. Їх розвиток, захист і підтримка проходить в рамках програми «Людина і біосфера», яка існує з 1974 року.

Щоб зберегти в незайманому стані всі верстви біосфери, простір організують особливим чином. Заповідники складаються з головного ядра, буфера, що захищає від зовнішніх впливів, і перехідних територій, які з'єднують з сусідніми селами або господарствами.

Це один з найцікавіших і цінних природних об'єктів. Він входить в список «7 чудес України» і в рейтингу «100 найвідоміших заповідників світу». «Асканія-Нова» познайомить туристів з різноманітністю флори і фауни степів. Ядро заповідника, ніколи не оре, тому тут зберігся унікальний склад флори. На території представлено понад 450 видів вищих рослин, серед яких скіфські тюльпани, рідкісні ковили і волошки. Тут мешкає майже 20 видів ссавців і багато інших представників фауни.

Щоб помилуватися красою квітучого степу, варто приїхати в цей заповідник України в період від початку теплих весняних днів до середини червня. В цей час трав'яний килим забарвлюється в смарагдові і блакитні, бузкові або жовті тони, в залежності від квітучих рослин. Над степами літають різні види жайворонків, перепелів, канюк та інших пернатих.

У перелітний сезон тут можна побачити більше 250 видів птахів. Деякі зграї можуть складатися з 100-500 особин. Біля водойм «Асканії-Нова» живуть сірі журавлі та дрохви. Також тут мешкають борсуки і білки, лисиці, вовки, зайці, різні гризуни. Загальна площа заповідника - понад 33 тис. Га, територія ядра - 11 тис. Га. Також до його складу входять дендрологічний парк і зоопарк.

Об'єкт розташований в Херсонській області, поряд з селищем Асканія-Нова. Від Каховки потрібно проїхати 60 км в південно-східному напрямку.

Це ще один природний об'єкт міжнародного значення на території України. Він розташований в Одеській області в дельті Дунаю і переходить в інший заповідник на румунській території. Також до його складу входить область Чорного моря.

Тут можна познайомитися з унікальними водними і болотними угіддями дельти річки. Ці ділянки називаються дунайські плавні, а річка в цьому районі оточена непрохідними заростями очерету кілька метрів заввишки. У деяких місцях до берега виходять лісу з верб, що перемежовуються чорними тополями. Всього тут мешкає майже 1000 видів вищих рослин, що становить 20% від усього розмаїття флори країни. В акваторії мешкає більше 100 видів риб.

Головна визначна пам'ятка місця - це птахи, тут їх налічується понад 260 видів, що становить 63% від всіх пернатих, які живуть в Україні. На території можна побачити рідкісних орланів-білохвостів, зграї рожевих пеліканів і білолобих гусей, малого баклана і інших. Також тут живуть різні ссавці: видри, горностаї, європейські норки, степові куниці і тхори, козулі, ховрахи, дикі свині. В акваторії мешкають три види чорноморських дельфінів. Заповідник займає більше 50 тис. Га, площа ядра - близько 15 тис. Га. Він розташований в Одеській області, найближче місто - Вилкове.

Якщо перераховувати кращі заповідники, то не можна не згадати Карпатський заповідник. Він знаходиться поруч з містами Хуст і Рахів і складається з 6 окремих масивів.

У цих місцях можна познайомитися з усіма природно-кліматичними зонами і ландшафтами Карпат: від рівнин до альпійських лугів і гірських вершин. До найкрасивішим і цікавим областей відносяться гори Говерла, Петро, Піп Іван та інші високі вершини Карпат. Також тут знаходяться найбільші в Європі букові та буково-ялицеві ліси. Навесні в заповіднику варто відвідати квітучу Долину нарцисів, влітку - зарості реліктового ягідного тису

і ліс Угольки, в якому ростуть дерева віком понад 500 років. Тут же розташований найвищий водоспад Закарпаття і інші цікаві місця. На території живуть ведмеді і рисі, беркути, лісові коти.

Рис. 3.2. Заповідник «Асканія-Нова»

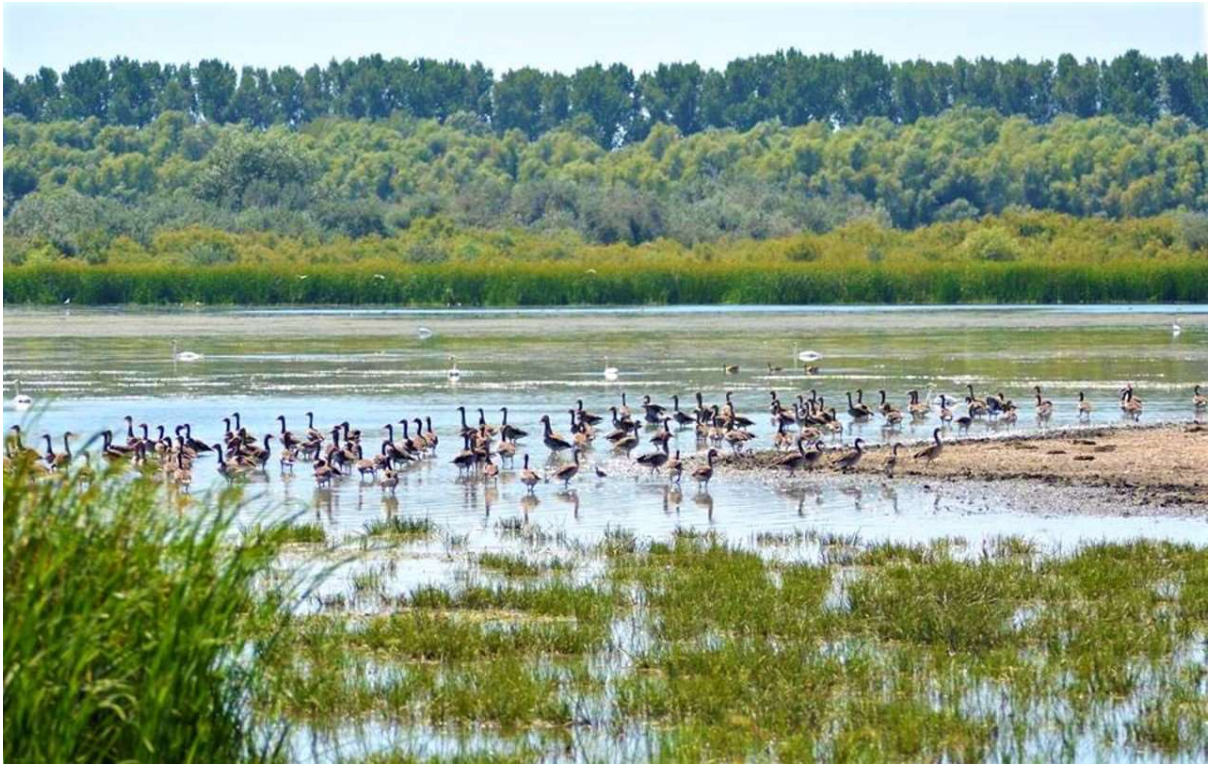

Рис.3.3. Дунайський заповідник

Рис.3.4. Карпатський заповідник

Рис.3.5. Чорноморський біосферний заповідник

Ще один великий об'єкт, він знаходиться в Миколаївській і Херсонських областях і тягнеться з півдня Кінбурнської коси до селища Залізний Порт. Територія, що охороняється включає затоки, акваторію та узбережжя Чорного моря, більше 80% заповідних місць - це водні простори. Тут можна побачити лісостепові, приморські та острівні ландшафти.

На території живе понад 900 видів рослин, у тому числі 60 ендеміків і 16 представників флори, що охороняються Європейським червоним списком. В акваторіях мешкають рідкісні ссавці: чорноморська афаліна, чорноморська белобочка і середземноморський тюлень-чернець. Ландшафти і тваринний

світ заповідника дуже різноманітні. На піщаних наносах і берегах живе витончена мала Крячка і її пташенята, на звивистих берега Тендрівської коси - качині сімейства. На Потіївської озері гніздяться і ведуть шлюбні ігри лебеді-шипуни. У лісах гостей чекають незамерзаючі взимку струмки і зарості ожини, дубові гаї з дикими грушами, в яких мешкають фазани та олені. Загальна площа заповідника - майже 110 тис. Га. Він знаходиться в місті Гола Пристань, а дорога з Херсона на автобусі займає близько години.

Природні заповідники України. Це не менш цікаві об'єкти, де зберігаються рослини, тварини, ландшафти та інші цінності. На відміну від біосферних, вони не регулюються міжнародними програмами, однак також є важливим фондом країни.

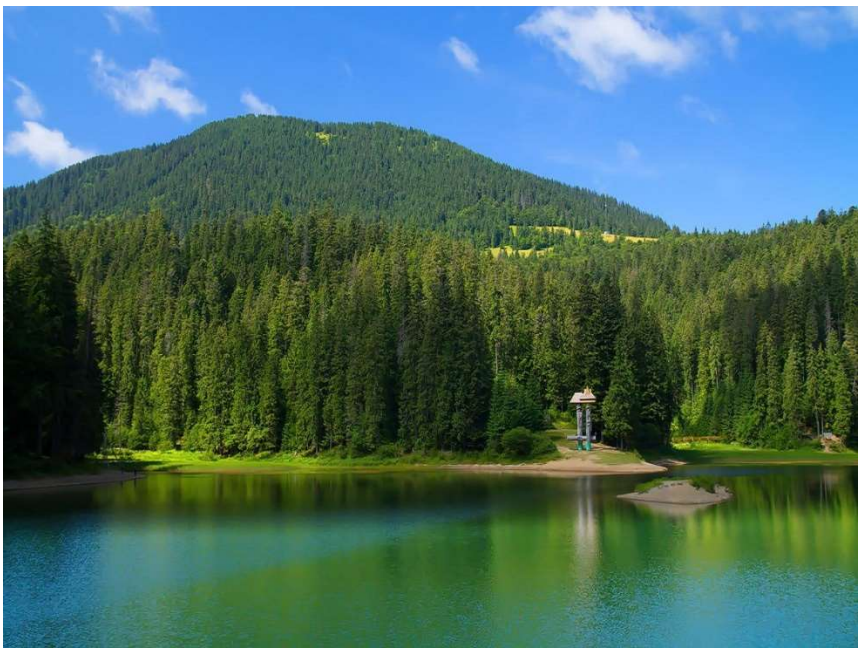

Рис.3.6. Парк «Синевир»

Тут можна побачити найбільший за площею водойму Українських Карпат - озеро Синевир з чистою прозорою водою. Також на території знаходяться великі сфагнові болота і дике озеро Гропа, гори Стримба і Негровець. Тут мешкають вовки і кабани, рисі і куниці, борсуки і горностаї. Крім мальовничих ландшафтів, красивих струмків і водоспадів, гості парку можуть відвідати музей, присвячений побуті та архітектури жителів

Закарпаття, єдиний в Європі музей лісосплаву, побачити споруди часів Другої світової війни і центр реабілітації бурих ведмедів. Парк знаходиться в однойменному селі в Межигірському районі.

Луганський заповідник включає в себе 4 території Луганської області, в яких зберігаються типові та унікальні степові ландшафти. Загальна площа території - 8 тис. Га. Тут можна побачити знамениті сріблясті хвилі ковили, яскраві килими степових пряних трав, почути спів птахів. Також в заповіднику є ліси з дубів і в'язів, заплавні луки, піщані коси з тополями, озера, кам'янисті і чагарникові степи, скелясті долини річок. На території мешкає понад 1000 видів вищих рослин, в тому числе187 ендеміків, 100 зникаючих і рідкісних видів, 43 червонокнижних виду. Фауна національного заповідника представлена 4000 видами, серед яких 66 видів ссавців, 245 - птахів і більше 3000 -комах.

Рис.3.7. Луганський заповідник

Початок планомірного формування системи особливо охоронюваних природних територій в Україні відноситься до 1983 р, коли урядом країни була затверджена перша Схема раціонального розміщення охоронюваних природних територій на період до 1990 року, в рамках якої була зроблена спроба узгодити розвиток охоронюваних природних територій з розвитком народногосподарського комплексу країни.

Виділяється цілий спектр ознак екологічного туризму:

- будь-яка подорож, протягом якого турист вивчає навколишнє середовище;

- подорож, в якому природа є головною цінністю;

- доходи від екотуризму прямують на фінансову підтримку захисту навколишнього середовища;

- екотуристи особисто беруть участь в діях, які зберігають або відновлюють ресурси дикої природи.

Ознаки екологічного туризму базуються на визначеннях екотуризму, які в свою чергу поділяються на активні і пасивні. Прикладом актівногоопределенія екотуризму може служити визначення, вироблене Міжнародним товариством виживання: «Екологічний туризм заохочує верховенство інтересів місцевих жителів у туристському освоєнні території, захищає місцеву флору і фауну і забезпечує місцевих жителів економічними стимулами зберігати навколишнє середовище». До числа пассівнихопределеній відноситься наступне: «Екологічний туризм координує, допомагає і стимулює використання культурних і природних туристських ресурсів області (регіону) для місцевого населення і майбутніх туристів».

3.2. Види екологічного туризму в Україні

В даний час виділяють чотири види екологічного туризму:

1. Науковий туризм. Як правило, туристськими об'єктами в таких турах виступають особливо охоронювані природні території, заповідники, заказники, національні парки. В ході наукових екологічних турів туристи беруть участь в різних дослідницьких експедиціях, ведуть польові спостереження. Широко відомі екотури в Латинській Америці: круїзи по Галапагоським островам.

2. Тури історії природи. Це сукупність навчальних, науково культурних і туристських екскурсій, що пролягають по спеціально утвореним екологічних маршрутах. Найбільш часто такі екологічні тури організуються по територіях заповідників, національних парків, по туристських територій і акваторій. Цей вид туризму особливо популярний в Німеччині, тому його часто називають німецькою моделлю розвитку екологічного туризму.

3. Пригодницький туризм. У нього можна включити наступні тури:

- discovery amp; adventure holidays (віддалені регіони);

- short destinations (короткострокові тури на велосипедах);

- walking amp; trekking (пішохідні маршрути по складній місцевості);

- multi activity holidays (подорожі зі значними фізичними навантаженнями);

- overland tours (подорожі на спеціально переобладнаних для житла автомобілях).

Даний вид екотуризму об'єднує всі подорожі, пов'язані з активними способами пересування і відпочинку на природі. До даного виду екологічного туризму також належать такі: альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський і пішохідний туризм, водний, лижний, гірськолижний туризм, кінний туризм, дайвінг, парапланеризм. Багато з цих видів туризму з'явилися недавно і відносяться до спеціального виду туризму - екстремального.

4. Подорожі в природні заповідники і резервації. Висока атрактівность унікальних і екзотичних природних об'єктів і явищ, що знаходяться в заповідниках, залучає безліч туристів. Наприклад, 60% туристів, що прибувають до країн Латинської Америки, мають на меті відвідування національних парків, природних заповідників і резервацій. Цей вид екологічного туризму найбільш розвинений в Австралії, тому його часто називають австралійською моделлю розвитку екологічного туризму.

3.3. Національні парки, заповідники і резервації

Всі об'єкти відвідування в рамках екологічного туризму можна класифікувати наступним чином:

- науковий заповідник - територія, що охороняється, використовувана для строго наукових цілей;

- національний парк - територія, що охороняється для захисту видатних природних і ландшафтних об'єктів та екосистем національного або міжнародного значення в цілях науки, освіти і відпочинку;

- пам'ятник природи - природна або рукотворна культурно історична пам'ятка;

- заповідник диких тварин (заказник) - створюється для збереження популяції окремих видів тварин, груп біологічних співтовариств;

- охоронюваний ландшафт - виділяється для збереження природних ландшафтів;

- ресурсний заповідник - створюється з метою збереження природних ресурсів;

- антропологічний заповідник (природна біотична територія) - створюється для збереження природних умов життя і традицій племен і місцевого населення;

- керований ресурсний район - створюється з метою сталого розвитку та відтворення природних ресурсів.

У переважній більшості випадків об'єктом екологічного туризму є національні парки, заповідники і резервації.

Національний парк - це туристська територія або акваторія з унікальними природними об'єктами (водоспадами, каньйонами, мальовничими ландшафтами, островами, печерами і т.п).

У деяких випадках національний парк - це аналог заповідника, від якого принципово відрізняється допуском відвідувачів для відпочинку.

Національний парк - це відносно велика область або територія, яка характеризується наступними ознаками:

- одна або кілька екосистем істотно не змінені втручанням людини або його господарською діяльністю;

- рослинний і тваринний світ відрізняється особливостями, а сама територія становить науковий інтерес і підлягає збереженню та вивченню;

- місцеві природні ландшафти відрізняються красою природи;

- компетентна і повноважна влада країни зробила належні кроки для заборони і обмеження господарського освоєння території з метою збереження на ній екологічних, геоморфологічних або естетичних особливостей;

- відвідування дозволяється тільки в пізнавальних, наукових, освітніх та культурних цілях.

Перший в світі національний парк - Єллоустонський - був створений в 1872 р США. Ініціатором створення національних парків виступила і Канада. У 1885 р На східних схилах Скелястих гір на території в 26 кв. км був створений національний парк. У 1948 р Був створений Міжнародний союз збереження природи і природних ресурсів (IUCN). Головні цілі Союзу - планування освоєння та захисту територій тваринного і рослинного світу, проведення наукової, науково-дослідницької та культурної діяльності. У 1958 р Ця організація рекомендувала ООН вести спостереження за проблемою створення і підтримки національних парків. У 1962 р Відбулася Міжнародна конференція по національних парках, в роботі якої взяли участь представники понад 70 держав.

У 1972 р Держави - члени ООН і ЮНЕСКО прийняли Другу Всесвітню конвенцію про національні парки. Відповідно до даної конвенції в усіх національних парках господарська діяльність людини істотно обмежена і зводиться або до організації туризму, або до мінімального підтримці природних умов, регулювання чисельності тварин.

Ландшафти і унікальна природа, рослинний і тваринний світ знаходяться в природному стані і захищені від втручання людини. Особливо

актуальним є створення національних парків в Африці. Уже в XX ст. Урядами ряду африканських держав були створені національні парки і заповідники, які служать музеями і лабораторіями живої природи. Серед найбільших слід зазначити парки Заїру: Salonga Upemba, Maiko, Virunga.

У Замбії створено парк Kafue, в якому є велика кількість бегемотів і чорних носорогів. У 1949 р В Зімбабве був створений національний парк Hwange. Всесвітню популярність придбав національний парк Serengeti в Танзанії. У центральній частині Кенії створені національні парки Aberdare і Kruger, і де в природних умовах живуть представники п'яти видів найбільших тварин Африки. Велика увага створенню національних парків приділяє Японія. Серед величезної кількості національних парків і заповідників найвідоміший і шанований - національний парк на горі Фудзіяма - Fuji Hakone Izu.

В Індії створено декілька національних парків, найвідоміший з яких - парк Corbett в передгір'ях Гімалаїв, де водяться такі рідкісні тварини, як тигр і леопард. У Шрі Ланці відомий парк Gal Oya, тут мешкають слони, леопарди, а також представлений світ рідкісних птахів. Австралія має велику систему національних парків, з яких найбільшу популярність має парк Gagadu з величезним крокодиловим розплідником. Цей парк примітний єдиним в світі готелем, будівля якого побудовано у формі крокодила. У Новій Зеландії відомі три парки: Tongario, Egmont, Fiord land. Великобританія приділяє велику увагу створенню національних парків і заповідників.

Найбільший парк на Британських островах - Caringorn National Nature Reserve в Шотландії - охоплює 26 тис. Гектарів. Найбільший парк в Альпах створений з ініціативи Італії - Gran Paradiso. У 1969 р Німеччина відкрила два національні парки - Berchtesgaden і Bavarian Forest. На додаток до цих великих парках Німеччина має приблизно 80 парків характеру резервацій або заповідників, що охороняються законом. У Південній Америці національні парки створені для збереження природи в її первозданному вигляді. У 1934 р Був створений парк на Галапагоських островах (Еквадор), де мешкають

унікальні види черепах і інших земноводних. Національним парком оголошений і острів Пасхи, що належить Чилі. Аргентинський національний парк Nehuel Huapi розташовується біля підніжжя Анд і займає територію в 800 тис. Гектарів. Національний парк в Венесуелі Canaima знаменитий найвищим в світі водоспадом Angel Falls.

Створення і розвиток національних парків і заповідників складає основу розвитку екологічного та сільського туризму. Зазвичай національні парки засновуються вищим законодавчим органом держави. В даний час в світі налічується понад 1500 національних парків, з них 260 великих, що мають світове значення. Вони внесені до реєстру ООН. Національні парки знаходяться під охороною держави або декількох держав, включені в багатосторонні угоди про збереження і підтримці національних.

Порівняно новим напрямом в заповідній справі України є пошуки вирішення проблеми поєднання охорони природи з організованим відпочинком громадян. На відміну від заповідників, національні природні парки (НПП) відкриті для пізнавальної і туристично-оздоровчої мети, але відвідування їх туристами допускається лише у встановлених межах.

У 1980 р В Івано-Франківській області створено перший в Україні Карпатський національний парк, а в 1983 р - Шацький національний парк у Волинській області.

У 1990 р В рамках глобальної програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» створений перший в Україні Карпатський біосферний заповідник.

22.06.1999 р. Створено перший у міжнародній практиці три-латеральний біосферний резерват «Східні Карпати» на території трьох країн: України, Польщі та Словаччини. Таким чином, природоохоронні ідеї в Україні розвиваються в тісній співпраці з глобальними концепціями і програмами охорони біосфери нашої планети.

Екологічні умови України сприяли формуванню на її території багатої флори. Флора України налічує 4623 види судинних рослин, близько 800 видів мохоподібних, 1000 видів лишайників, понад 4 тис. Видів водоростей, близько

15 тис. Видів грибів і слизовиків. Найбільш багатою і оригінальною флорою відрізняються гірські райони - Крим, Карпати, Кременецькі гори.

Таким же багатством та видовим розмаїттям відрізняється фауна України нараховує 44 800 видів тварин, з них: хребетних - 694 виду, птахів - 344, плазунів - 20, земноводних - 17, риб - більше 200, інших - 12 видів.

У 1980 р Була видана «Червона книга Української РСР» - основний документ, в якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин України, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання. Занесення того чи іншого виду до «Червоної книги...» передбачає його охорону, тобто заборона збору і вилову у всіх місцях, де він буває.

Верховною Радою України прийнято ряд законів, які регулюють правові основи організації охорони природи і використання природних ресурсів на території нашої держави. В Конституції України вказується: «Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону» (стаття 13), «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки» (стаття 66).

Закон України «Про охорону навколишнього середовища» (від 25.06.1991 р) визначив основні вимоги з охорони природи і використання природних ресурсів, коло природних об'єктів, що підлягають правовій охороні, органи і громадські організації, які забезпечують охорону природи і регулюють використання природних ресурсів на території України

До основних принципів охорони навколишнього середовища, справжнім законом віднесено: пріоритетність вимог екологічної безпеки, гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей, запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. Їм введена плата за спеціальне використання придонних ресурсів, забруднення навколишнього середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (від 16.06.1992 р) визначив правові основи організації, охорони та ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів і об'єктів. В цьому законі дається класифікація територій і об'єктів природно-заповідного фонду України, визначено форми власності на них, визначено режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх статус та завдання, вимоги з охорони природних комплексів тощо. Державний контроль за дотриманням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду покладено на Міністерство охорони навколишнього природного середовища та його органи на місцях.

Крім цих базових законів, з питань охорони навколишнього природного середовища ВРУ і КМУ затверджено ще цілий ряд інших Законів України та урядових постанов, а також ратифікований ряд міжнародних конвенцій. Ці питання знайшли своє відображення і в кодексах галузевих правових актів України, зокрема, в «Лісовому кодексі України» (від 21.01.1994 р), «Кодексі України про надра» (від 27.07.1994 р), «Водному кодексі України »(від 6.06.1995 р),« Земельному кодексі України »(від 13.03.1992 р).

Законом України «Про природно-заповідний фонд України» подано офіційне трактування цього важливого поняття.

Природно-заповідний фонд України - це система ділянок суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

Основні проблеми розвитку заповітної справи в Україні обумовлені, перш за все, недосконалістю системи управління в цій сфері, низьким рівнем фінансування, матеріально-технічного забезпечення, недостатнім розвитком спеціальних наукових досліджень, слабкою правовою відповідальністю за порушення режиму заповідних територій та об'єктів.

«Мережа територій та об'єктів ПЗФ передбачається розширювати за рахунок мінімально антропогенно порушених земель і акваторій, а також тих, на яких ширше представлені види тварин і рослин, занесені до Червоної Книги України, і рідкісні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Повинно бути забезпечено, щоб в кожній фізико-географічній провінції був щонайменше один природний або біосферний заповідник або національний природний або регіональне ландшафтний парк, де охорона природних комплексів і збереження екологічної рівноваги поєднуватися з організованими формами підготовки кадрів, екологічного виховання, екологічного туризму, регламентованого відпочинку на природа »(Постанова Верховної Ради України« Про Програму перспективного розвитку заповідної справи України »від 22.09.1994 р З усіх видів охоронюваних природних територій найбільш важливими вважаються заповідники (заповідники), національні природні парки і заповідники (заказники). Загальна площа охоронюваних територій України становить 3 268 000 га (8 080 000 акрів), або близько 5,4% від загальної площі.

Розділ 4
Вплив екотуризму на навколишнє середовище

В процесі туристської діяльності неминуче відбувається зміна навколишнього середовища. В даний час проблема охорони навколишнього середовища і її поліпшення займають важливе місце в багатьох дослідженнях. Раніше дослідженням з аналізу туристської діяльності приділялося мало уваги, та й то розглядали вплив туризму тільки в певних точках земної кулі або вплив окремих його видів. Вплив туризму на навколишнє середовище може бути прямим, непрямим і спонукальним, а також позитивним і негативним.

Туризм не може розвиватися без взаємодії з навколишнім середовищем, проте за допомогою управління розвитком туризму і чіткого планування, можливо, зменшити негативний вплив і збільшити позитивне. Позитивний вплив міжнародного туризму включає: охорону і реставрацію історичних пам'яток, створення національних парків і заповідників, захист берегів і рифів, збереження лісів і т.д.

Однак у багатьох країнах, що розвиваються не вживають ніяких кроків для захисту і збереження природи через відсутність необхідних фінансових коштів, а отримані від туризму доходи перекачується в інші, пріоритетні сфери вважалися економічно більш вигідними. При оцінці впливу туризму на природу важливо також, з якої точки зору вона ведеться: адже те, що вважається позитивним з точки зору туристів, може виявитися негативною з точки зору місцевих жителів. Наприклад, збереження парків може бути причиною скорочення пасовищ для худоби і, отже, причиною спаду виробництва харчових продуктів.

Негативні впливу туризму, на жаль, часто беруть верх над позитивними. Зокрема, це вплив на якість води в річках, морях, озерах і на якість повітря через застосування транспортних засобів, з двигуном внутрішнього згоряння на масляному паливі; шум від діяльності різних розважальних закладів;

знищення місцевої і дикої фауни туристами; руйнування історичних пам'яток вандалами, здійснюючи на них написи, і т.д. Це приклади лише незначних пошкоджень, що заподіюються навколишньому середовищу. Політика по захисту навколишнього середовища повинна бути націлена на довгостроковий період для забезпечення тривалості туристської діяльності. Однак багато хто, особливо країни, що розвиваються ігнорують це, вважаючи за краще комерційну та фінансову миттєву вигоду.

Для оцінки впливу на навколишнє природне середовище прийняті різні моделі. У деяких туристських місцях слабо діють нормативні акти, а природоохоронні служби практично відсутні. Однак відсутність нормативної бази, що забезпечує захист навколишнього середовища, не повинно зупиняти процес планування розвитку туризму. Фахівці в цій галузі повинні провести власну оцінку впливу на навколишнє середовище. Слід зазначити, що захист навколишнього середовища є більш простою і дешевою мірою, ніж виправлення завданої шкоди в майбутньому.

Політика розвитку туризму з урахуванням екологічного впливу стає все більш актуальною, і всесвітня туристична організація пропонує багато програм з охорони навколишнього середовища.

Охорона і перетворення рекреаційних територій включає в себе визначення норм навантажень на природні комплекси, виділення зелених зон і курортних лісів, охорону рекреаційних земель, лісовпорядні заходи, охорону підземних вод та мінеральних ресурсів і джерел, збереження чистоти повітряного басейну і д.р.

Туристська діяльність може призвести до негативних наслідків: до небажаним змін природи гірських схилів, до забруднення їх відходами тощо Розвиток рекреаційної діяльності обертається велелюддям, різким збільшенням числа автотуристів. Питання охорони природних ресурсів повинні вирішуватися задовго до початку експлуатації рекреаційної території, тобто ще в стадії проектування.

Туризм, як правило, виступає фактором, який стимулює виявлення, охорону, реставрацію та раціональне використання природних ресурсів і культурно-історичних цінностей. Це відбувається тому, що приймаюча іноземців країна мобілізує рекреаційні ресурси, щоб гідно зустріти гостей, довше їх затримати на своїй території і скласти саме сприятливе враження в цілях, перш за все рекламного характеру для потенційних туристів. По-друге, це зустрічне прагнення мандрівників шукати і знаходити нове, цікаве і корисне під час зарубіжних поїздок. По-третє, можливість використання частини надходжень від туризму на охорону і відновлення національних багатств.

Негативний вплив туризму, позначається, насамперед, на природні багатства країн або районів масового відпочинку і подорожей. Особливу привабливість для туристів мають незаймані лісові ландшафти. Звичайно, лісові пожежі, пов'язані з розпалюванням багать, в основному відносяться до явищ, що характеризує внутрішній туризм. Отже, надмірне «наступ» на природу, що проводиться з метою розвитку туризму, що не служить ні схоронності природних багатств, ні поліпшенню відпочинку туристів.

Вирішення цієї найважливішої і далеко не простої проблеми повинно йти по лінії підвищення загальної культури туризму, в тому числі і міжнародного, посилення законодавчих і охоронних заходів, вироблення з наукових позицій норм навантаження на кожен туристський об'єкт, розвитку екологічного туризму.

Охорона природних багатств, вимагає створення і спеціальних технічних засобів. Ширшого використання техніки для спостереження за станом природи і поведінкою відпочиваючих; по-третє, забезпечення туристів новими видами транспорту, спорядження та обладнання, використання яких виключило б нанесення шкоди природі

4.1. Негативний вплив екологічного туризму на навколишнє середовище

Висока концентрація природних ресурсів в межах обмеженій території, надмірна їх експлуатація, будівництво будівель і елементів інфраструктури та інша діяльність, пов'язана з туризмом, чинить негативний вплив на навколишнє середовище. Загалом, вплив туризму на навколишнє середовище залежить від масштабів і типу туристської діяльності. Окремий турист надає зазвичай незначний вплив.

Проблеми з'являються при збільшенні числа туристів або при зміні ступеня використання ресурсів. Так що, хоча туризм і приносить значний дохід, з ним пов'язані серйозні проблеми. Вплив туризму на ООПТ може бути прямим і непрямим.

Прямий вплив туризму пов'язано з безпосередньою туристичною діяльністю, непряме - з туристської інфраструктурою.

Можна виділити наступні типи впливу:

- на геологічну будову, мінерали і копалини,

- на грунт, - на водні ресурси, - на рослинність,

- на тваринний світ, - на санітарний стан території,

- естетичний вплив на ландшафт,

- на культурне середовище регіону [37].

Вплив на геологічні умови території, гірські освіти, мінерали і копалини З горами пов'язані два дуже популярних виду рекреаційної діяльності - скелелазіння і спелеологія. Але вони не завдають великої шкоди навколишньому середовищу, крім освіти відколів і подряпин на поверхні гір і знесення схилових відкладень. Набагато більше приводів для занепокоєння дає колекціонування мінералів, кристалічних утворень і копалин. Одним з найбільш драматичних прикладів наслідків подібної діяльності - Пам'ятка природи лісових скам'янілостей (Petrified Forest) в Арізоні. Любителі сувенірів в деяких місцях практично повністю зняли покрив скам'янілих дерев. Інший

приклад стосується варварського знищення неорганізованими туристами сталактитів і сталагмітів у печерах Примор'я.

У Мексиці колекціонування мінералів стало настільки популярним, що понад 100 га національного парку Нью-Мехіко було виділено спеціально для цих цілей, щоб на решті території зменшити негативний вплив, який чиниться цим видом діяльності.

У менш розвинених країнах через відсутність контролю йде інтенсивне виснаження природних копалин (скам'янілостей). У зв'язку з цим гостро стоїть необхідність розробки планів по захисту навколишнього середовища. Вплив на грунт.

Вплив туризму на грунтовий покрив може мати різний характер. Видалення або переміщення верхнього шару ґрунту пов'язане, як правило, з діяльністю людини. Часто земна поверхня погребается під будівлями, автомобільними стоянками та дорогами і т.д. Осипу, зсуви і змив грунту можуть викликатися пішими прогулянками туристів. Невеликі осипи можна спостерігати на терасовіднимі схилах пагорбів. Поверхня таких схилів зазвичай покрита стежками, що проходять по спіралі від вершини до підніжжя. На таких пагорбах туристи зазвичай прогулюються пішки або верхи на конях. Більш руйнівний вплив на ґрунт надають туристи, які рухаються прямо вниз або вгору по схилу. Найбільш уразливі схили древніх вулканів.

У густих лісах помірного пояса, зі слабо ущільненими вапняно-кам'янистими грунтами, середня швидкість зносу грунту зі схилів становить 5-30 см в рік. Відновлення ґрунту і запобігання її подальшого руйнування можливо тільки в тому випадку, якщо туристи будуть користуватися стежками. Крім того, необхідно зміцнювати схили рослинністю.

Пошкодження ґрунту, пов'язані з деградацією рослинності, відбуваються зазвичай на стежках і дорогах, а також на великих площах в кемпінгах. Зникнення рослинної підстилки через фрагментації (розпаду на частини і подальшою ерозії і вилуговування) зазвичай відбувається на ранніх стадіях освіти стежок і доріг. Було підраховано, що на новій стежці в густому

лісі помірного пояса, по якій пройшло близько 8 тис. чоловік листяна підстилка за тиждень руйнується на 50%. При цьому, товщина трав'яний підстилки, навпаки, збільшилася, що відображає втрати в наземної рослинності.

Роздрібнена листяна підстилка розноситься вітром, посилюючи ефект від витоптування. Особливо сильно руйнується грунт під дією копит коней. Тривале руйнування листяної підстилки згубно для екосистем, так як при цьому знижується кількість азоту в грунті. Крім того, гинуть мікроорганізми, що забезпечують його освіту і кругообіг. Ущільнення грунту зазвичай пов'язане з її утрамбовкой. Такий процес спостерігається в степах з карбонатними грунтами, уздовж берегів озер, на стежках і дорогах, а також в районах багаторічної мерзлоти. Часто грунт утрамбовується під дією транспортних засобів, наприклад, в туристських кемпінгах. Дуже чутливі до проходження транспортних засобів і піших туристів дюни. У США при обстеженні 137 лісових кемпінгів, виявилося, що 70% з них страждає від ущільнення. Карбонатні степові грунти відновилися від ущільнення після проходження 8 тис осіб тільки через два тижні.

Ущільнення чинить негативний вплив на здатність грунту відновлювати рослинний покрив, так як пошкоджуються корені рослин. В результаті ущільнення порушується дренаж, який викликає змив грунту і ерозію, ускладнює доступ вологи та повітря до коріння рослин і грунтових організмам. Ці процеси ведуть до скорочення популяцій і до загибелі рослин, зменшується кількість пор в грунті, приводячи до скорочення популяцій більших ґрунтових тварин. На щільних, утрамбованих грунтах збільшується поверхневий стік. Ущільнення грунту на стежках, які використовуються для верхової їзди на конях, також погіршує дренаж і сприяє розвитку процесів заболочування. Крім того, розвиваються глейові процеси, пошкоджуються корені рослин, що ускладнює відновлення рослинного покриву.

На зміну поверхневого стоку також впливають особливості земної поверхні (наприклад, тип рослинності), крутизна схилу, тип ґрунту, початкові

дренажні умови. Внаслідок зміни поверхневого стоку найчастіше виникає ґрунтова ерозія. Ерозія ґрунту може привести до незворотних екологічних змін. Знесений (еродований) матеріал зазвичай відкладається в іншому місці, утворюючи конуси виносу ярів або піщані дюни. В іншому випадку, еродований матеріал може засипати рослинність і утворити голі території, на яких також будуть розвиватися ерозійні процеси.

У національному парку на Західній Яві в Індонезії (Gunung Gede Pangrango National Park) дуже швидко розвиваються ерозійні процеси. Це пов'язано з великою кількістю відвідувачів, неправильним управлінням, відсутністю у туристів турботи про стан навколишнього середовища. Свій внесок вносять і фізичні фактори, такі як високе середньорічне кількість опадів, крутизна і довжина схилів та ін. Ґрунтова ерозія особливо помітна на стежках, що ведуть до найвищої точки парку і до інших вершин. Її розвиток пов'язаний з тим, що багато людей піднімаються по схилу, не користуючись стежками, або скорочують шлях, розширюючи і поглиблюючи стежку.

Збагачення грунту органічними речовинами або евтрофікація, як правило, пов'язана з органічним сміттям, залишеним туристами (головним чином з їжею). Продукти фізіологічної життєдіяльності туристів, коней і собак утворюють додаткове джерело органічних відходів.

Прикладом несприятливого впливу "нестійкого" туризму можуть служити альпійські грунту. Втрати рослинного покриву і верхнього захисного горизонту тонкої моренною грунту в альпійській зоні Евересту були пов'язані з вирубкою кущів ялівцю на паливо і з видобутком дерну. Ці процеси посилюються негативним впливом на грунт випасу худоби і малою кількістю опадів, що не сприяє зростанню рослинного покриву. Тому в альпійській зоні швидкість деградації грунтів вище, ніж в степах і лісах.

Проблемам впливу туризму на водні ресурси приділялося достатньо мало уваги в науковій літературі, крім питань, пов'язаних зі здоров'ям населення. Однак проблеми використання землі, пов'язані з якістю води,

точкові і неточечних джерела забруднення часто згадуються в літературі, пов'язаної з рекреацією.

Підземні води можуть служити джерелом для забезпечення питною водою жителів і відвідувачів парку. Поверхневі води використовуються в якості рекреаційного ресурсу для відпочинку та купання туристів.

Землекористувачі, забруднюючи воду за межами ООПТ, можуть впливати на якість води всередині її. А так як водні ресурси не мають юридичних кордонів, керівництво ООПТ повинна контролювати не тільки діяльність, пов'язану з охоронюваним ареалом, але і за його межами.

Здатність водних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби різна, але, в основному, чим більше людей використовують територію, тим більше ризик погіршення якості води. Деякі види діяльності завдають особливо великої шкоди. Використання моторних човнів сприяє розвитку берегової ерозії, поширенню водних бур'янів і хімічних забруднювачів, замутнена води в дрібних водоймах.

У водоймах з проточною водою вплив рекреаційного забруднення, як правило, недовго і локалізовано на короткому ділянці. Воно може бути більш тривалим, якщо скидання забруднюючих речовин триває або якщо користувачі водотоку сильно сконцентровані і ведуть неправильну утилізацію відходів. У районах найбільш інтенсивного використання водних ресурсів можуть спостерігатися тимчасові сезонні зміни. Якщо кількість життєздатних бактерій кишкової групи в осаді більше, ніж у воді, то створюється небезпека для здоров'я, в разі розчинення або руйнування осаду. Проблеми органічного збагачення та зараження води бактеріями також виникають в тих районах, де переважають котеджні або наметові містечка, з незадовільною системою очищення стічних вод.

У районах скидання стічних вод інтенсивно розмножуються водорості. У деяких випадках вони можуть обмежувати і припиняти рекреаційну діяльність. Наприклад, береги, порослі волокнистими водоростями, зрощені

між собою, виключають рекреаційну діяльність, таку як купання, плавання на човні і т.д.

Значною мірою схильні до впливу туризму прибережні і морські води. Багато готелів використовують хімікати (хлорне вапно або каустичну соду) для знищення запаху стічних вод або для розчинення жирів і масел. Деякі готелі навіть скидають хлоровану воду з басейнів прямо в море. Хлорорганічні сполуки, які використовуються для дезінфекції води, токсичні для морських організмів.

Звичайно, негативний вплив на прибережні зони надає не тільки туризм. Існує безліч інших джерел забруднення, що впливають на рекреаційну діяльність, таких як: промисловість і сільське господарство; мули, що надходять з поверхневим стоком з територій, схильних до ерозії; насипу під будівництво будинків, підприємств, аеропортів і т.д.; видобуток корисних копалин на шельфах і в прибережних зонах і ін.

Деякі типи прибережних і морських середовищ існування особливо ранимі. Найменш візуально привабливі місця проживання, наприклад болота, часто використовуються тваринами як притулку. Так як туристи воліють номера з видом на море і близько розташований пляж, готелі зазвичай будуються дуже близько до рівня води, змінюючи природний рух піску, що часто призводить до ерозії. Будівництво аеропорту, такого ж невід'ємний елемент туристської інфраструктури, як і готель, вимагає виділення великого рівного ділянки земної поверхні, що неможливо на малих островах. Тому для будівництва аеропортів використовують рифи, поверхня яких попередньо вирівнюється. При цьому часто пошкоджуються суміжні рифи. На невеликих островах Тихого океану кількість будівельних матеріалів обмежена, тому часто їх джерелом стають корали

Рекреаційна діяльність може надавати прямий вплив на видовий склад рослинності. Особливо це характерно для приземного шару, схильного витоптування. Збір рослин в гербарії і букети, при якому вони часто

вириваються з коренем, призводить до зникнення деяких видів. Проходження туристських транспортних засобів завдає шкоди рослинності.

У заповіднику Maasai Мага в Кенії водії автомобілів часто згортають з прокладених доріг і перетинають луки в пошуках хижаків. Це веде до локальної деградації трав'яного покриву і до утворення великої кількості доріг, що порушує природну красу природних територій. Для захисту рослинного покриву на охоронюваних територіях були запропоновані наступні заходи:

- забезпечити спостереження за з'їздами з існуючих доріг і вжити суворих заходів покарання до порушників;

- створити службу огляду доріг;

- заохочувати відвідування парку туристами у вологий сезон, щоб зменшити негативний вплив на рослинність в сухий період;

- стежити за відносною рівномірністю туристського потоку, з метою уникнення надмірної концентрації відвідувачів в високий сезон.

Приземна рослинність, яка перешкоджає розмиву, видування грунту і розвитку інших ерозійних процесів, пошкоджується при утворенні доріг. У зв'язку з цим необхідно скоротити до мінімуму кількість доріг на ООПТ і забезпечити спостереження за їх екологічною експлуатацією. Особлива увага повинна бути також звернуто на куріння і розведення багать з метою забезпечення пожежної безпеки. Не можна зводити туристські об'єкти в районах з незайманою природою. Для забудови можна використовувати тільки ділянки з порушеною або вторинної рослинністю.

Найбільш сильний вплив туризму на дику природу пов'язано з полюванням і рибальством, які скорочують популяції деяких видів тварин і риб. Однак відомо, що просте присутність людей також може порушити життєдіяльність диких тварин, особливо птахів і великих ссавців. Часто незручності тваринам завдають не власними люди, а обладнання, яким вони користуються відпочинку. Так, тварин сильно турбує шум радіоприймачів і двигунів автомобілів, що призводить до порушення їх розмноження. Моторні і вітрильні судна завдають шкоди водоплавним птахам, особливо тим, які

будують гнізда на поверхні води. Часто це призводить до того, що водоплавні птахи залишають водойму. Туристи, що управляють човнами, не повинні перевищувати дистанцію в 200 м від зграї птахів, що перебувають на водній поверхні. Крім того, плавання на човнах впливає на скорочення популяцій риб, що пов'язано, головним чином, з розливами бензину і сильним шумом.

Багато тварин змінюють свою поведінку, якщо втручання рекреантів стає особливо сильним. Наприклад, олень і сарна починають уникати днем тих районів, де ходять туристи. В цілому, до впливу людини швидше пристосовуються тварини відкритих місць проживання.

При відсутності належного контролю великий вплив на різноманітність дикої природи надає споживання туристами природних продуктів. "Гак, попит туристів на морепродукти стимулював розвиток місцевої рибної промисловості і поставив під загрозу зникнення багатьох видів морських організмів, в т.ч. і на ООПТ. Наприклад, в Карибському морі сильно скоротилася чисельність популяцій колючого омара. Це більшою мірою пов'язано з вживанням їх в їжу як екзотичний страви в готелях, ніж з традиційним споживанням омарів місцевими жителями, для яких він є основним продуктом харчування. Туризм, крім того, прискорив розвиток торгівлі сувенірами. Корали і раковини, часто незаконно здобуті на охоронюваних територіях, продаються по всьому світу. До сих пір популярна заборонена торгівля черепашачими панцирами.

На деякі види тварин розвиток туризму робить позитивний вплив. Так, тварини, що харчуються падлом, підбирають залишений в кемпінгах органічне сміття.

Відходи, залишені туристами в одному з національних парків Великобританії, призвели до таких наслідків:

- зросла чисельність популяції щурів;

- збільшилася чисельність хатнього горобця, лисиць, чайок, галок ін.

Хоча багато видів тварин схильні до прямого впливу рекреаційної діяльності, набагато більший збиток їм завдає непряме зміна умов

проживання. Наприклад, якщо в результаті витоптування знищена приземному флора, то гинуть і комахи, які в ній живуть. Деякі екосистеми і місця проживання особливо нестійкі до антропогенного впливу. Це, перш за все, відноситься до морських екосистем, в яких розвивається найбільш інтенсивна туристська діяльність.

Зараз в біосфері порушено природне співвідношення місць проживання, яке не відновлюється. Найбільш ймовірно, що збережуть свою чисельність ті види рослин і тварин, які мешкають в несприятливих умовах або непривабливих для туристів. У той час як види, що мешкають в більш стійких умовах і гірше пристосовані до змін навколишнього середовища (ліс, лісостеп) будуть сильно скорочувати свою чисельність.

Сміття і відходи, що залишаються туристами, створюють серйозні санітарні проблеми і впливають на здоров'я місцевого населення. Відходи, перш за все, погіршують санітарні якості питної води, ґрунту, рослинності і повітря. Важливо розділити органічні і неорганічні відходи. Органічні відходи можна переробити в компост, службовець хорошим добривом для парків і садів. Що стосується неорганічних відходів, то важливо заборонити туристам викидати коробки від сигарет і фотоплівок, пивні банки, пластикові пляшки, пакети і т.д. Можна використовувати заставне-поворотну систему збору тари, при якій турист отримує гроші при здачі порожнього посуду.

Зараз не існує повністю нешкідливих для довкілля способів утилізації відходів. Єдиний ефективний спосіб уникнення шкідливого впливу відходів - не допускати їх накопичення. Запобігання забрудненню вимагає зміни способу діяльності і усунення безпосереднього джерела проблеми. Це не означає "не робити" або "робити без ...". Це означає "робити по-іншому". Наприклад, для усунення забруднення навколишнього середовища банками від напоїв не потрібно забороняти вживання напоїв, необхідно просто використовувати багаторазову тару.

У традиційних очисних системах вода зазвичай дезінфікується сполуками хлору, перш ніж надходить назад в навколишнє середовище або

використовується повторно. Хлор та його сполуки дуже активні і часто утворюють стійкі токсичні хімікати. Багато екологів вважають, що хлор використовується невиправдано і його слід замінити іншими реагентами. Основними альтернативними дезінфікатор можуть бути озон і ультрафіолетове випромінювання, однак їх практичне застосування наштовхується на економічні та організаційні проблеми.

Неконтрольована туристська діяльність значно впливає на естетичні якості ландшафту. Найпоширеніше прояв такого впливу пов'язано зі сміттям, залишеним туристами уздовж доріг і туристських стоянок. Інша серйозна проблема в національних парках по всьому світу - вандалізм. Він виражається в багатьох формах, включаючи написи і малюнки на древніх валунах, що лежать по краях доріг і стежок; здирання кори зі стовбурів дерев; руйнування парканів та огорож і інші види фізичного наруги над навколишнім середовищем.

На території багатьох національних парків і заповідників перебувають археологічні пам'ятники. Іноді присутність історичних і доісторичних об'єктів стає визначальним фактором для виділення території, що охороняється. Дуже часто ці об'єкти доповнюються природними екосистемами, також представляють інтерес для туристів. Майже всі доісторичні ділянки земної поверхні представляють інтерес для палеоекології, так як вони несуть інформацію про зміни флори і фауни, процесах утворення грунту і т.д. Також вони дозволяють історикам встановити способи використання землі в епоху зародження людського суспільства. Таким чином, руйнування земель, що мають археологічну цінність (яке, в основному, відбувається в результаті ерозії), веде і до втрати непоправною інформації. Велику тривогу викликає збиток, що наноситься археологами-аматорами і колекціонерами археологічних цінностей.

Величезний збиток завдає туристська діяльність земляних укріплень, наскального живопису і іншим історичним об'єктам, що привертає увагу туристів. Яскравим прикладом може бути печерний живопис "Maladie verte" у

Франції. Протягом 10 років, які вона була відкрита для відвідувачів (з 1949 р), на неї приїжджали подивитися близько 125 тис. Туристів на рік. Але незабаром малюнки стали покриватися водоростями, які розросталися під дією світла і органічних білкових речовин, принесених відвідувачами. Основним джерелом органічних речовин було людське дихання. З 1963 р печери закрилися до тих пір, поки не буде знайдений спосіб запобігання появи водоростей.

Подібна проблема виникла в південній Англії. Там під дією ерозії, викликаної витоптуванням від туристських відвідувань, почали руйнуватися земляні укріплення Бронзового століття, що, безсумнівно, знизило їх археологічну цінність.

Який би підхід не вибирався товариством, зараз незмінно поширюється універсальна міжнародна культура, пов'язана з розвитком телебачення і транснаціональних корпорацій. Туризм сприяє проникненню цієї культури в раніше недоступні і ізольовані регіони. Найбільшому ризику, пов'язаного з культурними змінами, які приносить туризмом, піддаються економічно і політично нестійкі суспільства.

4.2. Організація екотуризму як системи захисту навколишнього середовища

На сьогоднішній день окремі питання, пов'язані з розвитком інфраструктури для туризму і рекреації на ООПТ, отримали регламентацію на рівні спеціальних правил.

До них відносяться правила, затверджені постановами Уряду від 7 листопада 2006 року № 1063 та від 7 грудня 2006 року № 1181, а також правила регульованого туризму і рекреації на території ДНВП, затверджені наказом Комітету лісового та мисливського господарства від 9 лютого 2007 року № 56. Однак, в вищевказаних нормативних правових актах основна увага приділяється регламентації порядку планування, вибору забудовника і

надання в оренду земельних ділянок для будівництва (реконструкції) будівель і споруд, інших об'єктів інфраструктури туризму на ООПТ. Разом з тим, вони не містять будь-яких спеціальних вимог по інфраструктурі, що відповідає вимогам організації екотуризму або стійкого туризму на ООПТ. Тому можна сказати, що вони сформульовані з урахуванням традиційних підходів і потреб в інфраструктурі, що відповідає масовому туризму. Простіше кажучи, в них відсутні основи для застосування спеціальних вимог, спрямованих на підтримку розміщення невеликих груп туристів на базі гостьових будинків, застосування більш екологічно чистого транспорту, поновлюваних джерел енергії, безпечного видалення відходів, що відповідає концепції екотуризму та сталого туризму на ООПТ. Для вирішення цих завдань представляється необхідним включення пріоритетів розвитку екотуризму та відповідних заходів не тільки в плани управління окремих ООПТ, але також і в стратегічні плани місцевих виконавчих органів, Міністерства сільського господарства, Уряду, програмні документи з розвитку ООПТ.

Регулювання потоків туристів за допомогою створення спеціальних стежок і маршрутів.

Ще одним регульованим аспектом туризму і рекреації на ООПТ є облаштування туристських стежок і маршрутів. Ці питання регламентуються для ГПЗ і ДНВП відповідно правилами, затвердженими наказами Комітету лісового та мисливського господарства від 24 жовтня 2006 року № 234 та від 9 лютого 2007 року № 56. Дані правила визначають види туристських стежок і маршрутів, основні вимоги щодо їх проектування, узгодження та твердженням. При цьому розроблені стежки і маршрути на основі рекомендацій науково-технічної ради заповідника або національного парку в установленому порядку узгоджуються і затверджуються у формі паспорта стежок (маршрутів) даного конкретного ООПТ.

Необхідно відзначити, що чинне законодавство, регулюючи порядок створення туристських стежок і маршрутів, значною мірою залишає відкритим питання про те, як з їх допомогою регулюються потоки туристів на ООПТ. У

цьому сенсі паспорта стежок (маршрутів) передбачають обмеження по максимальній кількості людей в обслуговуваних групах туристів, лімітам обслуговуються екскурсійних груп в тиждень або на місяць (рекреаційне навантаження), сезонному використанню стежок і маршрутів, наприклад, з метою дати спокій птахам при висиджуванні пташенят.

Розглянуті правила орієнтовані на регламентацію питань створення та облаштування туристичних стежок і маршрутів всередині одного окремо взятого ООПТ. Вони не дозволяють вирішувати завдання щодо забезпечення перерозподілу потоків туристів на більш широкій основі, наприклад, в разі перевищення існуючих потреб і фактичних потоків туристів встановлених норм рекреаційного навантаження для існуючих стежок і маршрутів.

На практиці це може вирішуватися за допомогою проектування і облаштування додаткових маршрутів і стежок на території даного ООПТ, пропозиції альтернативних турпродуктів, в тому числі пов'язаних з відвідуванням прилеглих населених пунктів, територій інших ООПТ. У цьому сенсі існуюча система формальних вимог з проектування, облаштування, погодження та затвердження туристичних стежок і маршрутів на рівні окремої ООПТ має доповнюватися більш загальними правилами, прийнятими на рівні Уряду або окремих найбільш привабливих з точки зору туризму регіонів Казахстану, які б забезпечували можливості для підтримки розвитку додаткових маршрутів і стежок, формування альтернативних турпродуктів.

Організаційно-фінансові основи туризму на ООПТ Ключовими з точки зору організаційно-фінансових засад для розвитку туризму на ООПТ є питання визначення і справляння плати за використання ООПТ з метою туризму і рекреації, а також за надані туристам платні послуги.

За використання в туристських цілях таких ООПТ, як ДНВП, ГПР і ГПЗ стягується плата в розмірі 0,1 місячного розрахункового показника. У разі місцевих парків розмір плати встановлюється місцевими представницькими органами областей. Всі ці платежі по ООПТ республіканського рівня йдуть в

республіканський бюджет, а по місцевим паркам - до відповідних місцевих бюджетів.

Вони виплачуються у вигляді перерахування в установленому законодавством порядку або за готівковий розрахунок здійснюються шляхом оприбуткування грошей через касові апарати, що встановлюються на контрольно-пропускних пунктах або в інших спеціально обладнаних місцях.

В самостійне розпорядження самих ООПТ можуть надходити кошти від надання ними платних послуг, що надаються фізичним та юридичним особам в рамках здійснюваної ними туристської діяльності. Для цього ООПТ, які є юридичними особами, можуть відкривати спецрахунки, на які будуть надходити кошти від надання ними платних послуг туристам.

Для більшості з них такий рахунок може бути відкритий з дозволу Комітету лісового та мисливського господарства, на практиці це питання вирішується в залежності від рівня планованих доходів від надання платних послуг.

Загальний порядок визначення та справляння плати за послуги ООПТ регламентується постановами надаються ООПТ і які відносяться до екотуризму, можна віднести наступні:

− організація і проведення екскурсій;

− відвідання туристами музеїв природи і живих куточків;

− надання туристських стежок, оглядових майданчиків, бівуачних полян;

− послуги провідників, екскурсоводів, гідів і перекладачів;

− проведення кіно-, відео- та фотозйомки при відвідуванні та вивченні об'єктів природно- заповідного фонду, природної і культурної спадщини;

− організація стоянок наметових таборів, проживання туристів на турбазах і в гостьових будинках;

− санітарне очищення та благоустрій рекреаційних зон, прилеглих до стаціонарних місць відпочинку туристів;

− виобництво і реалізація продуктів харчування, організація пунктів громадського харчування для туристів;

− надання туристам транспортних послуг;

− виробництво і реалізація туристам виробів народного промислу.

Засоби від надання ООПТ платних послуг туристам можуть використовуватися відповідно до затверджених кошторисів на наступні заходи по збереженню і розвитку цих територій:

− збереження і розвиток природних комплексів;

− охрана тваринного і рослинного світу;

− проведення відновлювальних і захисних заходів у лісах, включаючи санітарні рубки та рубки догляду;

− очистка і благоустрій територій;

− развіток інфраструктури, пов'язаної з охороною об'єктів природно-заповідного фонду, туристської, рекреаційної та обмеженою господарською діяльністю;

− оплата послуг позаштатних сезонних працівників для забезпечення природоохоронної діяльності ООПТ, в тому числі пожежних, сторожів, працівників щодо здійснення рубок догляду та санітарних рубок, лісокультурних робіт, а також працівників, які здійснюють обмежену господарську діяльність;

− використання засобів зв'язку, транспорту та обладнання, механізмів і матеріалів протипожежного, лісозахисного і лісокультурної призначення. матеріалу для відновлювальних робіт, паливно-мастильних матеріалів, засобів зв'язку, обмундирування, зброї та спеціальних засобів захисту;

− будівництво, реконструкція і ремонт будівель, споруд та інших об'єктів, пов'язаних з природоохоронною діяльністю; − проведеніе наукових досліджень в області ООПТ;

− організація і утримання музеїв природи та виставок;

− развиток і благоустрій рекреаційних зон;

− удосконалення рекламної діяльності;

− екологічна пропаганда;

− попередження і ліквідація негативних екологічних наслідків.

Вимоги до суб'єктів, що організують туризм на ООПТ вимоги до суб'єктів, що організують туризм на ООПТ так і спеціалізовані організації - туроператори. У разі безпосередньої організації туризму самими ООПТ, цим, як правило, займаються відділи екологічної освіти і туризму. Сторонні ж організації повинні мати ліцензію на здійснення туроператорської діяльності

4.3. Туризм і екологія: взаємозв'язок і взаємодія

Якщо позитивний вплив туризму на економіку країни ні в кого не викликає сумніву, то зв'язок туризму з екологією більше носить негативний відтінок.

В кінці 70-х - початку 80-х років дослідники "говорили про негативну дію туризму па екологію туристичних центрів. У всьому світі почалася дискусія про користь і шкоду туризму для економіки, екології та суспільства, в той час як раніше мова йшла тільки про економіку . Цьому багато в чому сприяла "екологізація" суспільної свідомості, виступи на захист навколишнього середовища. Очевидно, що екологічні питання в майбутньому будуть хвилювати людний ще більше, ніж сьогодні. Зростаюча чутливість навколишнього середовища стимулює значні зусилля щодо захисту і охорони природних ресурсів.

В процесі туристської діяльності неминуче відбувається зміна навколишнього природного середовища. При цьому негативні зміни переважають, завдаючи їй значний і все зростаючий збиток. Можна наводити безліч прикладів на цю чому, закликаючи і переконуючи з їх допомогою в необхідності дбайливого ставлення до природи. Але, як показує практика, ефективність такого роду популяризаторством і моралізування незначна, якщо

обмежуватися тільки цим і не приймати більш дієвих заходів щодо захисту природи від негативного впливу туризму. Адже проблема "що таке (екологічно) добре і що таке (екологічно) погано" виходить за узкоекономіческіе рамки.

Її вирішення вимагає системного підходу, який включав би різноманітні і взаємопов'язані заходи впливу при використанні природних ресурсів в туристських цілях. Такі заходи впливу припускають залучення додаткових технічних, організаційних, соціологічних, ресурсоведческіх і екологічних знань. А це вже проблема управління туризмом, екологічно орієнтованим в широкому сенсі, і управління екологічним туризмом, мають більш вузькі межі, але зате володіє більш дієвим інструментарієм природоохоронного дії.

Сьогодні ми повинні абсолютно чітко уявляти собі, що природа потребує захисту від туризму. Багато порушень екологічної рівноваги розпізнаються занадто пізно. Виникнення необоротних процесів в результаті руйнування природного середовища при її неконтрольованому використанні в туристських цілях нерідко призводить до її відмирання. Вона стає загубленою для майбутніх поколінь. Туристи, короткочасно задовольняють свої індивідуальні потреби, ставлять їх вище довгострокового використання природних багатств. Серйозний ризик представляють ті місця перебування туристів, де відсутня необхідна і створена невідповідна інфраструктура.

Адріатичне узбережжя Італії було спустошено через бурхливе зростання коричневих водоростей, сильно заважали купання. Через зростання рівня забруднення внаслідок надмірного скупчення туристів суттєво зменшилася привабливість такого величезного національного парку, як Великий Каньйон в США. Деякі з прославлених восточноафриканских ігрових парків вже перетворені на купу пилу туристами, які каталися там на чотириколісних візках. Національна скарбниця Греції, колись білий мармуровий Парфенон в Афінах, тепер стоїть як символ зневажливого ставлення до навколишнього середовища, постраждавши від сильного забруднення. Прекрасним пляжним курортам до замків Таїланду було завдано дуже серйозної шкоди від

забруднення і недотримання санітарних норм. Інтенсивне неконтрольоване відвідування туристами унікальних термальних джерел на Камчатці призвело до зміни їх температурного балансу, а в ряді випадків і до припинення фонтанування деяких з них.

Нерідко при взаємодії туризму з екологією пріоритет віддається економіці. Вважається, що проблеми захисту навколишнього природного середовища повинні вирішуватися після економічних. Насправді все якраз повинно бути навпаки. Туристів приваблюють саме екологічно чисті регіони, попелиці вони можуть отримати повноцінний здоровий відпочинок і естетичні враження від спілкування з природою. Її ж руйнування рано чи пізно призводить до зникнення в регіоні туризму як галузі економіки. Привабливий ландшафт, чисте повітря, незабруднене вода у водоймах, просторі пляжі, велика кількість лісонасаджень - все це туристські цінності. II їх необхідно зберігати, встановлюючи межі навантажень, при яких не втрачається здатність природних комплексів до самовідновлення, досягається інтенсивна рекреаційна експлуатація територій з обов'язковим поліпшенням територіальної структури, а також мінімізацією небажаного антропогенного впливу.

Гелі звернутися до історії туризму, то можна встановити, що первісною основою його виникнення з'явилися саме природні умови. Перші групи туристів здійснювали поїздки в ті країни, де були сприятливий клімат і цілющі джерела.

З розгляду взаємозв'язку туризму і екології слід, що вони один без одного існував, не можуть, так як природні ресурси входять до складу туристських ресурсів нарівні з іншими складовими туристського бізнесу, такі як капітал, технології, кадри. Але разом з тим не можна не брати рішучих заходів, спрямованих па запобігання шкоди природі в процесі туристської діяльності. Адже відмова від туризму загрожує економічними втратами, а ігнорування пов'язаного з ним екологічного аспекту тягне за собою руйнування природного середовища, що для суспільства часом має набагато

більші наслідки, ніж отримання держбюджетом податків від туризму. Як вирішити дилему?

Одним з ефективних напрямків такого рішення було б розвиток екологічного туризму. На конференції СОТ, яка проводилася в 1991 році на Канарських островах, відзначалося, що екологічний туризм не повинен бути обмежений певними специфічними експериментами, а повинен стати головним чинником розвитку туризму. На користь цією свідчить і те, що в найближчому майбутньому слід очікувати змін у бік довгостроковій життєздатною екологічної стратегії замість обмеженої з точки зору вилучення миттєвого прибутку.

Перший рішучий крок у цьому напрямку був зроби на конференції ООН по навколишньому середовищу, що відбулася в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року.

На ній було визнано, що проблеми навколишнього середовища та економічного розвитку не можуть більше розглядатися ізольовано. Лідерами і главами урядів 179 держав була прийнята глобальна програма всесвітнього співробітництва на наступне століття. Вона спрямована на гармонійне досягнення двох взаємопов'язаних цілей - високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу. І розвиток екологічного туризму, безсумнівно, повинно служити реалізації такої стратегії.

Розділ 5
Організація екотуризму в межах природно-заповідного фонду України

Об'єктами екотуризму можуть бути як природні, так і культурні визначні пам'ятки, природні й природно-антропогенні ландшафти, де традиційна культура становить єдине ціле з навколишнім середовищем.

Об'єктами екотуризму можуть стати й екзотичні рослинні співтовариства, або біоценози, наприклад, тропічні ліси, що цвітуть, літня тундра й весняна пустеля. Але частіше туристів приваблюють унікальні ландшафти в цілому. За переваги тієї чи іншої мети подорожі (відпочити й одержати певний обсяг знань) можна виділити науковий, пізнавальний і рекреаційний види екотуризму [17].

Чисто науковим екотуризмом зайнята відносно невелика частина туристів. Однак цей вид є джерелом інформації про вилучені й маловивчені райони, необхідну як для науки, так і для грамотного планування розвитку самого екотуризму. Останнім часом у наукових польових дослідженнях, що не вимагають високої кваліфікації, усе частіше стала використовуватися допомога звичайних туристів-добровольців. Практично кожна екоподорож переслідує пізнавальні цілі.

Об'єктами пізнавального, як і наукового, екотуризму стають окремі найцікавіші з погляду спостереження біологічні види, такі як, наприклад, слони, леви, горили інші великі види хижаків і копитних у Східній Африці й Азії. Часто екотуристів приваблюють особливі визначні пам'ятки неживої природи, геоморфологічні, гідрологічні й інші об'єкти (гори й каньйони, печери, озера й ріки). Тут, крім пізнавального, реалізується рекреаційний елемент екотуризму, який включає спортивний туризм, альпінізм, лижні, кінні, водні й піші походи та інші види активного й пасивного відпочинку [18].

Популярними видами діяльності екотуристів є також (у порядку убування) піші походи, спостереження за птахами, кіно- і фотозйомка,

екосафарі, проживання в наметових містечках, відвідування гір і альпінізм, риболовля, водний туризм (байдарки, каное, плоти), ботанічні екскурсії, археологічний і палеонтологічний туризм, спелео-туризм, спостереження екзотичних метеликів й т.д.

В Україні цей вид туризму здійснюється переважно на рекреаційно-туристичних територіях ПЗФ національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків та зарезервованих територій, де екотуристична діяльність передбачає розвиток наступних форм екотуризму:

– екскурсії маркованими екологічними стежками з короткостроковим відпочинком в зонах регульованої та стаціонарної рекреації;

– піший спортивно-оздоровчий екотуризм;

– лижні подорожі та прогулянки (лижний, включаючи гірськолижний);

– подорожі на велосипедах (велосипедний екотуризм);

– прогулянки і подорожі на конях (кінний екотуризм);

– водний екотуризм – спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтінг), подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах;

– екскурсії у карстові печери (спелеологічний екотуризм, спелеотуризм); – любительське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм);

– підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (підводний екотуризм, дайвінг);

– любительське і спортивне рибальство;

– парапланеризм, прогулянки, подорожі на повітряних кулях (балунінг); – скелелазіння (альпінізм) [17].

Концептуальні положення, на яких ґрунтується цей вид туризму в Україні, полягають в наступному:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти при максимальному рекреаційно-туристичному використанні;

- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційно-туристичної інфраструктури; - відвідування рекреаційних ПЗТ та об'єктів, ознайомлення із звичками і традиціями територіальних громад;

- науково-пізнавальне освоєння природного (біологічного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття і гуманістичного потенціалу рекреаційних ПЗФ.

- гарантія довготривалого збереження природних та культурних ресурсів рекреаційних ПЗФ [19].

Але успішний розвиток екотуризму в Україні стримується низкою таких чинників:

– відсутність соціально-політичних та економічних умов, сприятливих для інвестицій в розвиток екотуризму (дещо полегшує таку ситуацію вищезазначена Постанова КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду»);

– неспроможність національних природних парків України забезпечити надання перелічених платних послуг, їх відповідну якість;

– відсутність детальної інформації (включаючи спеціалізовану) про рекреаційні території національних природних парків, їх реклама (зокрема, у вигляді буклетів) та популяризація в засобах масової інформації. Успіх екотуризму значною мірою залежить від можливості відвідувачів парків отримати адекватну інформацію ще до початку екотуру;

– відсутність туристичного продукту, відповідного зразкам міжнародного туристичного ринку (недосконала розробленість спеціалізованих маршрутів і програм для різних категорій екотуристів);

– відсутність у штатних працівників відповідних структурних підрозділів адміністрації національних природних парків достатнього досвіду і знань щодо організації екотуризму, зокрема, в області маркетингу, ціноутворення, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів;

– в сфері ціноутворення не має єдиних цивілізованих стандартів формування цін на послуги, нерідко ціни за надані послуги не відповідають їх якості;

– спеціалізовані структурні підрозділи адміністрації національних природних парків не забезпечують досконале управління (планування, організація, координація, контроль) рекреаційно-туристичною діяльністю, що здійснюється спільними підприємствами з залученням комерційних структур - туристських фірм (турагенти, туроператори);

– недооцінювання участі місцевого населення в розвитку екотуризму [18].

При цьому для вирішення нагальних проблем розвитку екотуризму на рекреаційних територіях ПЗФ необхідно забезпечити виконання наступних основних завдань:

- законодавче і нормативно-правове оформлення здійснюваної в межах територій та об'єктів ПЗФ України екотуристичної діяльності;

- розробка економічного механізму надання платних рекреаційних (туристичних) послуг, встановлення нормативів плати і розмірів платежів за надання таких послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів установ ПЗФ України;

- фінансове та організаційне забезпечення відповідно до світових зразків соціальною та рекреаційно-господарською інфраструктурою територій ПЗФ та об'єктів, які використовуються для цілей туризму;

- розробка та облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та екологічних освітньо-пізнавальних екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішнього та зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів;

- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси ПЗФ, використовуваних у цілях відпочинку, туризму і лікування;

- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на ПЗФ рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних (музеї, пам'ятки архітектури, фортифікаційні споруди) ресурсів;

- формування у туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини своєї країни [9].

При цьому, для успішного розвитку екологічного туризму й найбільш повного використання екотуристичного потенціалу ПЗФ необхідне забезпечення наступних умов:

- По-перше, потік туристів на ці території повинен обмежуватися й ретельно регулюватися. Це припускає вибір оптимальних категорій відвідувачів (наприклад, для багатьох заповідників найбільш перспективним представляється розвиток наукового туризму). Замість масових видів туризму для ПЗФ може бути більш прийнятною організація тривалих, спеціалізованих (і більш дорогих) турів для невеликої кількості груп.

- По-друге, для розвитку екотуризму повинні, насамперед, використовуватися охоронні зони ПЗФ. Більша частина екотуристичних маршрутів може пролягати на суміжних із заповідними територіях і включати головні місцеві природні визначні пам'ятки. У цьому випадку ПЗФ можуть одержувати дохід, виступаючи в якості організаторів екотуристичних програм на місцях, забезпечуючи відвідувачів гідами, провідниками й науковими консультантами із числа своїх співробітників і місцевих жителів, організовувати екскурсійне забезпечення, транспортне обслуговування, продаж сувенірів і т.д.

- По-третє, у випадку, якщо створення екотуристичних маршрутів безпосередньо на ПЗФ можливо, оскільки не суперечить цілям їх створення пов'язане з виконанням ними завдань в області екологічної освіти населення, необхідно так спланувати маршрути на охоронюваній території, їх

облаштованість і режим використання, щоб забезпечити збереження природних комплексів і контроль над їхнім станом [6].

- По-четверте, розвиток екотуризму не вимагає будівництва нових готелів на охоронюваній території. Розміщення екотуристів слід організовувати не на охоронюваних територіях, а в навколишніх їх населених пунктах. Усі ці заходи до того ж дозволять звести до мінімуму негативний вплив екотуризму на охоронювані території [6].

Отже, розвиток екотуризму є міцним важелем для розв‘язання завдань під час переходу до сталого розвитку та навчання важливості збереження біорізноманіття й місцевих культур. Екотуристична діяльність може, зберігаючи природу і залишаючись дохідною, виконувати свою важливу соціальну роль. Таким чином, екологічний туризм є яскравим прикладом поєднання і збалансованої взаємодії трьох складових сталого розвитку – соціальної, екологічної та економічної.

Так, соціальна функція екологічного туризму полягає у досягненні таких основних цілей:

- відновлення духовних і фізичних сил людини;

- екологічна освіта та підвищення культури взаємин людини з природою;

- виховання почуття особистої відповідальності за долю природи і її окремих елементів.

Екологічна функція екологічного туризму складається з таких основних цілей:

- підвищення ефективності діяльності держструктур у сфері контролю та профілактики екологічних правопорушень;

- створення нових особливо охоронюваних природних територій;

- сприяння сталому використанню природних ресурсів і зниження загрози для біорізноманіття [6].

Щодо економічної функції екологічного туризму, то вона орієнтована на такі цілі, як:

- надання господарської цінності службам, що здійснюють функціонування екосистеми, яка включає в себе території, що охороняються;

- утворення безпосереднього доходу для захисту охоронюваних територій, у тому числі для програм охорони природи;

- отримання економічної вигоди для місцевих зацікавлених кіл, у тому числі для населення.

Тому представляється доцільним підходити до розгляду екотуризму як соціо-еколого-економічного явища, у якому кожна складова обумовлює дві інші й навпаки (рис. 5.1) [3].

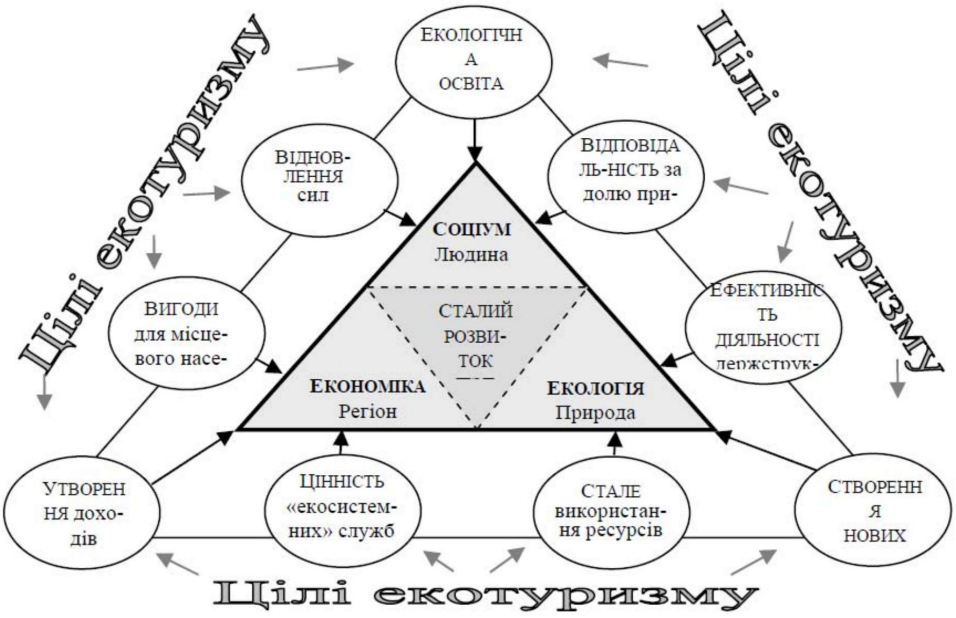

Рис.5.1. Цілі екотуризму, як соціо-еколого-економічного явища

Коментуючи рисунок, можна відмітити, що вказані на ньому цілі екологічного туризму є ланками єдиного ланцюгу. Так, первісним безумовно є відновлення фізичних та духовних сил людини. В ході екотуристичної подорожі людина екологічно освічується, розвивається, що веде до підвищення почуття відповідальності за долю природи. Це, в свою чергу, призводить до розуміння необхідності підвищення ефективності діяльності держструктур у сфері контролю та профілактики екологічних правопорушень. У підсумку відбувається отримання економічної вигоди для місцевих зацікавлених кіл, у тому числі для населення.

Підсумовуючи все вищенаведене, зазначимо, що розвиток екологічного туризму може стати не тільки чинником сталого розвитку ПЗФ, а й моделлю збалансованого використання природних ресурсів як важливого чинника сталого розвитку держави, шляхом вирішення багатьох нагальних та складних проблем, які існують на сьогодні в галузі рекреаційно-туристичної діяльності та її розвитку на територіях ПЗФ в Україні [3]

За оцінками, туризм, пов'язаний з відвідуванням місць дикої природи, в різних регіонах світу охоплює від 20 % до 60 % загального обсягу туристичних послуг; темпи розвитку екотуризму від 2 до 3 разів перевершують динаміку інших видів рекреації, на сукупність його послуг уже припадає 15 % світового туристичного ринку [2, 5]. Разом з тим в Україні, всупереч зростаючому попиту вітчизняних та іноземних туристів (перш за все з пострадянських держав, а також ЄС, де перевагу відпустці в сільській місцевості, наприклад, віддає 35 % городян [10]), просторові можливості розвитку екотуризму нині обмежені (екологічно чисті території становлять 5 % площі України [3]). Це вимагає не лише вдосконалення мережі об'єктів ПЗФ у процесі реалізації довгострокової екологічної стратегії, але й оптимізації правових та економічних засад використання цих об'єктів і навколишніх малоурбанізованих територій з метою створення інфраструктури та поліпшення змістового наповнення послуг екотуризму.

Водночас за часткою природоохоронних територій Україна належить до держав з низьким рівнем заповідності, адже в Польщі, Франції та Німеччині, зокрема, лише на ландшафтні парки припадає від 8,1 % до 19,0 % площі (в Україні – 0,8 %). По регіонах частка заповідних територій коливається від менше ніж 1 % на Вінниччині, Дніпропетровщині, Київщині, Кіровоградщині та Харківщині до 14 %, а 30,2 % – у Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій областях, містах Київ та Севастополь [8, 9]. Віддаленим орієнтиром залишається і регламентоване угодою щодо входження до Пан'європейської екомережі зобов'язання збільшити сукупну площу

природних територій з особливим режимом охорони до стандартів ЄС, тобто не менше ніж 10 % площі країни [14].

Частину територій і об’єктів ПЗФ (за винятком природних заповідників, заповідних зон біосферних заповідників, земель та інших природних ресурсів, відданих національним природним паркам, а також ботанічних садів, дендро- та зоологічних парків, створених до прийняття в 1992 р. чинного Закону "Про ПЗФ України") дозволено передавати в приватну власність.

Представники органів влади регіонів, що спеціалізуються на туризмі з використанням об’єктів ПЗФ (наприклад, Карпатського), все частіше говорять про спрощення процедур приватизації унікальних пам’яток природи та інших природних територій місцевого і регіонального значення з особливим режимом охорони, аргументуючи це перспективами радикального підвищення прибутковості їх профільного використання на фоні посилення адміністративного контролю [17, 22].

З огляду на мету, ресурсну та організаційну специфіку, інструментом маркетингу екотуризму є екологічна сертифікація виробників характерних послуг, яка поряд з категоризацією інфраструктури розміщення (підтвердженням очікуваного рівня побутового сервісу) формує уявлення споживачів щодо якості турпродукту, відповідними знаками і сертифікатами засвідчуючи ступінь екологоорієнтованості форм дозвілля туристів, наявність можливостей отримання від відпочинку оздоровчого ефекту, а також опосередковано відображає рекреаційну якість місцевості. Продукт екотуризму міжнародної якості (наприклад, за стандартами Європейського центру екоагротуризму та Європейської федерації фермерського і сільського туризму, що продовжують координувати уніфікацію систем екологічних та інших критеріїв якості туробслуговування; Міжнародного товариства екотуризму; вітчизняних громадського об’єднання "Агро- і екотуризм", Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні) гарантує задіяння природного й історико-культурного різноманіття з жорстким дотриманням принципів сталого розвитку та високу якість послуг.

Ефективність маркетингу екотуризму Іспанії, Франції, Латвії, Ірландії, Чехії та інших європейських країн на національних і зовнішньому ринках демонструють спеціалізовані посередницькі структури – центри резервації (бронювання), маркетингово-інформаційні або інформаційні туристичні сервісні центри, що, функціонуючи при асоціаціях і комерційних структурах туризму, пов'язані з регіональними органами влади та профільними міністерствами, оскільки більшість з них є результатом реалізації міжнародних і національних програм та продовжує потребувати дотацій регіональних і місцевих бюджетів [26].

Отже, зважаючи на досвід і проблеми розвитку екотуризму в Україні, першочергові заходи щодо оптимізації його споживчої цінності, інфраструктури та фінансово-економічних результатів охоплюють:

- окреслення регіональних пріоритетів розвитку з урахуванням потреб утвердження вітчизняної рекреаційної індустрії на зовнішньому ринку екотурпродукту в поєднанні з розширенням мережі об'єктів ПЗФ, оптимізацією еколого-соціальних відносин (зокрема, пожвавлення потенційно популярних різновидів транскордонного екотуризму, орієнтованого на споживачів з Центральної і Східної Європи, – сільського, мисливського, етнічного, екстремального [2]);

- стандартизацію комплексу характерних і супутніх послуг екотуризму, удосконалення механізмів контролю за дотриманням стандартів і нормативів (насамперед щодо рекреаційного навантаження на об'єкти ПЗФ), продовження сертифікації відповідних суб'єктів господарювання;

- підвищення комплексності екотурпродукту шляхом стимулювання діяльності з організації культурних турів на майстерні народних промислів, етнокультурних турів з відвідування атракцій місцевого колориту, в тому числі сільськогосподарських свят [7];

- узгодження державного і громадського регулювання ринку послуг екотуризму (зокрема, щодо їх сертифікації та досягнення споживчого

визнання, збалансування територіальних пріоритетів, а також маркетингових стратегій профільних суб'єктів господарювання та їх об'єднань);

- державну підтримку малого екотуристичного бізнесу в межах програм реабілітації депресивних сільських регіонів, започаткування практики літнього оздоровлення школярів на базі сільської приватної інфраструктури розміщення, надання державних грантів суб'єктам туристичної діяльності на просування комплексного екотурпродукту;

- реструктуризацію господарства малоурбанізованих регіонів поблизу ПЗФ на користь становлення екобезпечних виробництв продуктів харчування, сувенірної продукції, лікарських і косметичних засобів на основі переробки місцевих природних ресурсів;

- розвиток мережі об'єктів ПЗФ на засадах збалансування всіх форм життєдіяльності навколо і на цих територіях (у тому числі правил проживання та структури зайнятості місцевого населення) з урахуванням їх еколого-соціальної та економічної ролі; визначення центрів туристичного обслуговування і режимів використання об'єктів рекреації в межах туристичних маршрутів; модернізації інженерної і транспортної інфраструктури об'єктів ПЗФ (особливо їх охоронних зон) та навколишніх територій; удосконалення системи професійної освіти в регіоні завдяки розширенню навчання спеціальностям, необхідним для реалізації функцій природоохоронних територій (зокрема щодо розміщення, обслуговування та організації дозвілля туристів різного віку); розробки мережі еталонних маршрутів та екскурсій за різновидами екотуризму (з урахуванням результатів досліджень історії рекреаційних елементів ресурсного потенціалу об'єктів ПЗФ), необхідних для створення моделей урегулювання турпотоків з різними формами пересування [17];

- виконання цільових заходів щодо розбудови спеціалізованої туристичної інфраструктури шляхом розвитку мережі туристичних таборів, кемпінгів та інших видів туристичних стоянок на прийнятній відстані від природоохоронних територій; поширення практики організації екологічних

таборів для школярів і студентів, що поряд із здобуттям екологічних знань можуть залучатися до природоохоронних заходів і догляду за об’єктами екотуризму; створення в рекреаційних зонах інформаційно-сервісних центрів з організації перебування туристів на територіях ПЗФ;

- стимулювання підприємницької ініціативи в розвитку комфортної інфраструктури екотуризму, в тому числі завдяки впровадженню єдиного податку на рівні мінімуму оподаткування в галузі сільського зеленого туризму; наданню довгострокових пільгових кредитів на реконструкцію і нове будівництво агроосель та мініготелів; запровадженню податкових пільг і преференцій для інвесторів (суб’єктів господарювання), залучених до створення туристичної інфраструктури в малоурбанізованій місцевості; організації при профільних державних структурах навчань основам ведення, менеджменту і маркетингу екотуристичної діяльності;

- формування національного і регіональних електронних банків даних щодо асортименту і вартості послуг, задіяних у формуванні продуктів екотуризму, його маршрутів (із зазначенням рекреаційних ресурсів та пунктів сервісу), стимулювання й бюджетне дотування видання відповідної рекламно-інформаційної та картографічної продукції [2].

Для реалізації екологічного турпродукту необхідно провести комплекс послідовних заходів, починаючи від пошуку інвестора, або пошуку коштів з бюджету на розвиток інфраструктури екотуризму, проектування об'єктів і їх будівництва, до супроводу діяльності в рамках реалізації проекту. Всі ці заходи вимагають активної участі місцевих органів влади, які в свою чергу зацікавлені в подібному розвитку, оскільки, спираючись на методичні вказівки по оцінці економічної (бюджетної) та соціальної ефективності окремого проекту розвитку екотуризму, запропоновані в попередніх параграфах, дії муніципальних утворень сприятимуть поліпшенню як соціальної ситуації на підвідомчій території, так і збільшення наповнюваності бюджету.

Розроблений на основі вищенаведеного дослідження еколого-економічної підхід до розвитку екологічного туризму, представлений на

рисунку 5.1. Дана концепція, заснована на 4 принципах екологічного туризму, включає в себе заходи органів державної влади, реалізація яких дозволить раціонально використовувати ресурси екологічного туризму. Дані заходи умовно розбиті на два напрямки: роботи, пов'язані з перекладом місцевого потенціалу (природного, рекреаційного, культурного і т.д.) в туристський ресурс, а також заходи щодо забезпечення відповідних умов для розвитку екологічного туризму

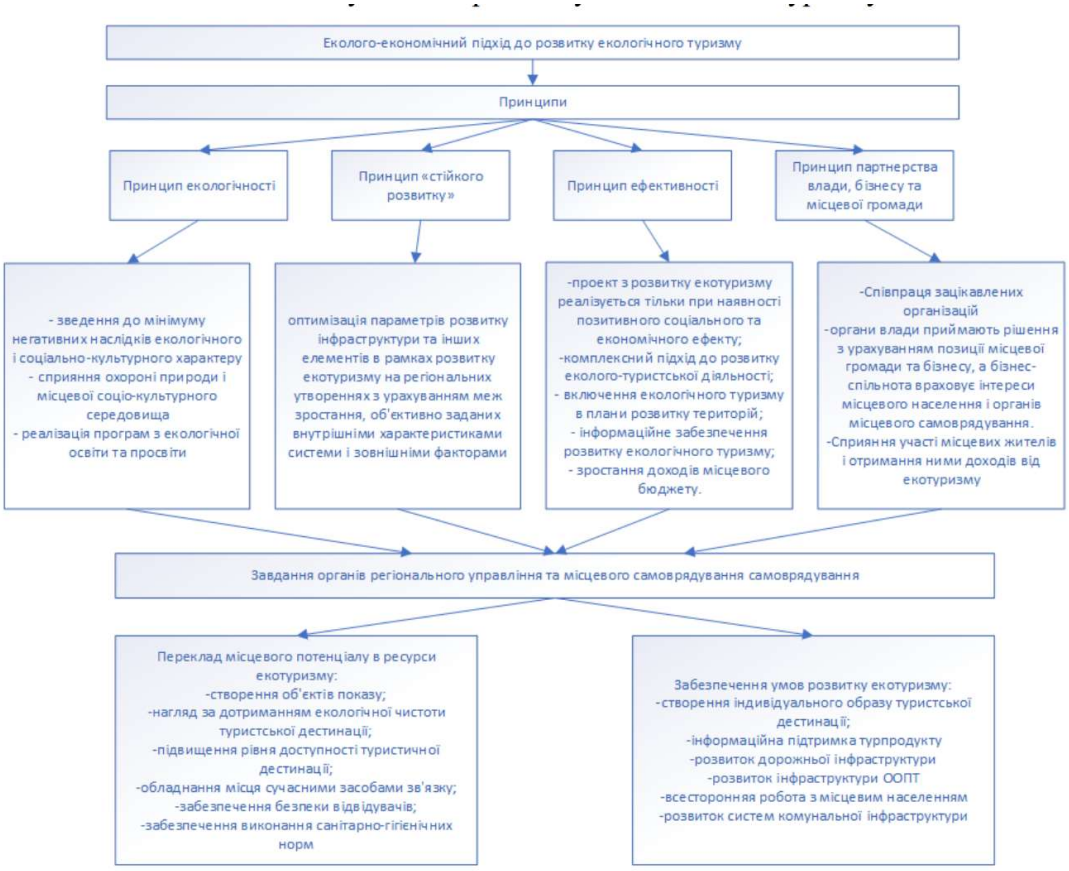

Рис.5.1. Еколого-економічний підхід до розвитку екологічного туризму

До першого напряму пропонуємо віднести такі заходи, як:

1. Створення об'єктів показу, що припускає виявлення потенційно цікавих для туристів об'єктів показу, а також, при необхідності, створення штучних об'єктів туристського інтересу. Як приклад можуть бути штучно-створені фонтани в дикій місцевості, або наявність вже існуючого мальовничого водоспаду, місця проживання рідкісних птахів, тварин і т.д. Дані заходи доцільно проводити на етапі проектування екотурістской

діяльності, а в подальшому покласти їх на дирекцію об'єкта, яка обслуговує і експлуатує об'єкт.

Важливим у цьому зв'язку є контроль з боку органів місцевого самоврядування, лісового господарства та наглядових відомств за відповідністю зазначених робіт проектної документації, яка в свою чергу передбачає відсутність або мінімалізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище;

2. Нагляд за дотриманням екологічної чистоти місця, що передбачає відсутність негативного впливу на навколишнє середовище від відходів, що утворюються у місцевого населення і відвідувачів об'єктів показу, а також інші заходи щодо підтримання чистоти і порядку. Організацію заходів з вивезення відходів, відповідно до закону, доцільно покласти на органи місцевого самоврядування, а також дирекцію об'єкта;

3. Підвищення рівня доступності місця має важливе значення в разі розташування об'єктів туристичного інтересу в важкодоступних місцях (наприклад в гірській або лісовій місцевості). У таких випадках мова йде про створення відповідної інфраструктури, проте на етапі перекладу місцевого потенціалу в екотурістскім ресурси основне значення має розробка програм з комплексного освоєння територій, тобто прийняття змін до генерального плану території, при необхідності переведення земель до відповідної категорії і т.д. Дані заходи здійснюються органами місцевого самоврядування, а контроль здійснюється за допомогою проведення публічних слухань;

4. Устаткування місця показу сучасними засобами зв'язку - дана функція є одним з елементів забезпечення безпеки туристів, що особливо важливо в важкодоступних місцях (наприклад в горах або лісах). Вирішення даного питання автором пропонується покласти на дирекцію екотурісткого об'єкта у взаємодії з органами місцевого самоврядування (в частині прокладки кабелів і т.д.);

5. Забезпечення безпеки відвідувачів. На даному етапі передбачається створення системи, яка дозволить захистити туристів як від потенційно

небезпечних об'єктів тваринного і рослинного світу (дикі тварини, отруйні рослини), а також створення умов безпечного пересування по ландшафту місцевості, шляхом установки інформаційних попереджувальних табличок, огорож, спеціально-навчених співробітників . Крім цього, безпеку відвідувачів повинна забезпечуватися службою охорони об'єкта, а також службами поліції, МНС, швидкої допомоги. В даному контексті, організацію зазначеної діяльності доцільно доручити дирекції об'єкта, яка у взаємодії з органами місцевого самоврядування повідомляє вищевказані служби про наявність надзвичайної ситуації, а також заздалегідь сповіщає дані органи про майбутні масові заходи і т.д.;

Рис.5.2. Заходи з розвитку екологічного туризму на території ООПТ

Проте, в рамках розвитку екологічного туризму, на підставі виявлених в 1 розділі даного дослідження існуючих проблем в цій сфері, пропонується виконати також комплекс заходів з розвитку екологічного туризму з боку інвесторів і дирекцій ООПТ, відображених на рисунку 5.2.

Виходячи з представлених на малюнку даних, можна зробити висновок про те, що реалізація заходів з розвитку екологічного туризму вимагає комплексного підходу, а також взаємодії та тісної співпраці муніципальних світи з інвесторами, дирекціями ООПТ, а також туроператорами, що забезпечують прийом відвідувачів в екотурістскіх зонах

Висновки

На підставі проведених досліджень і аналізу матеріалів можна зробити наступні висновки:

- У сучасному світі туризм є дуже популярною формою відпочинку і приваблює не тільки можливістю активно відпочити, фізично зміцніти в оточенні природних ландшафтів, а й придбати нові знання, познайомитися з унікальними природними і культурно-історичними цінностями різних куточків світу. Розвиток туризму вносить істотний внесок у забезпечення миру і взаєморозуміння між народами;

- В даний час існує велика кількість визначень, запропонованих для екологічного туризму. Перше визначення було дано Г. Цебаллос-Ласкурейном в 1980 р Екологічний туризм, згідно з трактуванням автора, - це подорож у відносно незаймані або незабруднені природні території зі специфічною метою навчання, захоплення і отримання насолоди від споглядання природи, пейзажів, рослин і диких тварин, а також вивчення культурних особливостей цих територій;

- Визначення, прийняте Всесвітньою туристською організацією (ВТО), говорить: "Екотуризм включає всі форми природного туризму, при яких основною мотивацією туристів є спостереження і прилучення до природи";

- Міжнародний Союз охорони природи (МСОП) під екологічним туризмом, або екотуризм, розуміє «подорож з відповідальністю перед навколишнім середовищем по відносно непорушеним природним територіям з метою вивчення і насолоди природою і культурними пам'ятками, яке сприяє охороні природи, надає« м'яке »вплив на навколишнє середу, забезпечує активну соціально-економічну участь місці жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності »(Ceballos-Lascurain, 1993);

- Сфера екотуризму здатна позитивно впливати на стан ринку праці, зростання зайнятості, підвищення рівня добробуту людей, розвиток регіональної економіки, надходження коштів до державної скарбниці.

Особливе значення має ця галузь для сільської місцевості, де в найбільшій мірі проявляються негативні економічні явища, пов'язані з сезонною безробіттям, невисокою рентабельністю господарюючих суб'єктів, слаборозвиненою інфраструктурою; - Розвиток туризму надає стимулюючу дію на такі сектори економіки як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і становить одне з найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки;

- В якості основних причин розвитку екотуризму в рамках національної економіки слід зазначити наступні: збереження сприятливого навколишнього середовища і культурної спадщини; в зв'язку з урбанізацією зростання потреби людини в спілкуванні з природою; забезпечення самозайнятості населення;

- Природні туристично-рекреаційні ресурси України досить різноманітні. До них відносяться лісові, лісо-озерні і лісо-річкові природні комплекси, розташовані в екологічно чистих районах, і кліматичні особливості даних районів.

- Зарубіжний досвід розвитку екотуризму свідчить про те, що його розвиток може стримуватися відсутністю інфраструктури і негідною маркетингової опрацюванням;

- Огляд проблем розвитку екотуризму, який в даний час розвивається поза рамками єдиної концепції соціально-економічного розвитку, свідчить про те, що в нашій країні є питань, які успішно вирішені світовими лідерами в області екотуризму;

- Рішення виявлених проблем, а також здійснення заходів, запропонованих в роботі забезпечать зростання привабливості для туристів вітчизняних особливо охоронюваних природних території і сприятимуть вирішенню охорони навколишнього середовища і соціально-економічних проблем конкретних регіонів

Список використаної літератури

1. Міжнародний туристичний форум «Туризм в Україні: виклики та відновлення». URL: https://kneu.edu.ua/ ua/mijnarodniy_turist/ (дата звернення: 20.02.2024).

2. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Проєкт Закону України 9015 від 07.08.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення: 25.02.2024).

3. Берзіна С. В., Яреськовська І. І. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти : посібн. Київ : Видавництво «Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування», 2017. 134 с. URL: https://www.ecolabel.org.ua/images/page/2018-04-02-01.pdf (дата звернення: 24.02.2024).

4. Екотуризм у світі. URL: https://we.org.ua/rizne/ekoturyzm-u-sviti/ (дата звернення: 24.02.2024).

5. Бойко В. О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. Ефективна економіка. 2021. № 4. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.73 (дата звернення: 25.02.2024).

6. Василенька Н. І. Диверсифікація виробничої діяльності сільського населення Львівської області. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 84–90.

7. Kyrylov Y. Y., Hranovska V. H., Kolokolchykova I. V., Sakun A. G., Nikitenko K. S., Katsemir Y. V. (2020). Regional Diversification of Rural Territories with Limited Spatial Location of Green Tourism Objects. Journal of Environmental Accounting and Management, 8 (4), 351–363. DOI: https://doi.org/10.5890/JEAM.2020.012.004 (дата звернення: 23.02.2024).

8. Федорченко В., Федорченко-Кутуєв П., Федорченко Н., Василець О. Туризм – потенціал відновлення та модернізації українського суспільства. Вісник НТУУ КПІ. 2022. № 4(56). С. 17–29. DOI: https://doi.org/ 10.20535/2308-5053.2022. 4(56).269585 (дата звернення: 23.02.2024).

9. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Вісник ХДУ. 2022. № 46. С. 11–15. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2 (дата звернення: 23.02.2024).

10. Мазур С. А., Прилуцький А. М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122 (дата звернення: 23.02.2024).

11. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021-2027 роки. Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку облдержадміністрації. URL: http://www.dmsrr.gov.ua/uploads/ekonomichna%20sytuatsiya/programu/%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b3%d0%b0%d0%bc%d0%b8%20 %d0%9c%d0%a1%202021-2027.pdf (дата звернення: 25.02.2024).

12. Туристичний проєкт «Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова». URL: https://www.caminopodolico.net (дата звернення: 25.02.2024).

13. Глемпінг «Голубе озеро» в селі Могилівка Жмеринського району. URL: https://www.facebook.com/ mogylivka.glamping/ (дата звернення: 25.02.2024).

14. Александрова А.Ю. Міжнародний туризм: Уч. посібник для вузів. - К.: Аспект Пресс, 2001. - 464 с.

15. Александрова А.Ю. Структура туристського ринку: Уч. посібник для вузів. - Ж .: Соло Прес, 2002. - 264 с.

16. Географія міжнародного туризму. Зарубіжні країни: Учеб. посібник/ Авт.-упоряд. Л.М. Гайдукевич, С.А. Хомич, В.А. Кліцунова і ін. - К .: Аверсев, 2003. - 304 с.

17. Географія туризму: підручник/ кол.авторов; під ред. А.Ю. Александровоі. - К .: КНОРУС. - 592 с.

18. Дмитрівська Ю.Д. Туристські райони світу: Навчальний посібник - Сімферополь: СДУ, 2011. - 224 с.

19. Драчева Е.Л., Ісмаєв Д.К. та ін. Економіка і організація туризму. Міжнародний туризм. / Е.Л. Драчева, Ю.В. Забав, Д.К. Исмаев і ін .; під ред. І.А. Рябовой, Ю.В. Забаева, Е.Л. Драчева. - К.: КНОРУС, 2005. - 576 с.

20. Мечковська О.А. Географія туризму: методи аналізу туристського простору: посібник для студентів геогр. фак. / О.А. Мечковская. - Київ:, 2008. - 115 с.

21. Географія міжнародного туризму. Країни СНД і Балтії: навч. посібник/ Л.М. Гайдукевич [и др.]; під заг. ред. Л.М. Гайдукевича. - Мінськ: Аверсев, 2004. - 252 с.

22. Туризм в Україні: Посібник для студ. фак. міжнар. відносин/ Л.М. Гайдукевич, А.І. Тарасенок, Д.Г. Решетніков, Н.І. Полещук. - Мн .: БДУ, 2001. - 133 с.

23. Христов Т.Т. Релігійний туризм: Учеб. посібник для студ. вищ. навч. закладів. - К .: Видавничий центр «Академія», 2003. - 288 с.

24. Чудеса природи. Атлас чудес світу / Д. Бакстер, П. Кларксон, Е. Крюіс, Б. Ріффенбург. - М .: БММ АО, 1996. - 208 с.

25. Охріменко А. Особливості функціонування рекреаційного комплексу в умовах сталого розвитку // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 224–228.

26. Волошин В., Трегобчук В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 7–22.

27. Ерчак О.В. Формирование условий для развития экотуризма на особо охраняемых природных территориях // Эколого-экономический механизм сохранения биоразнообразия особо охраняемых природных территорий. – Брест: Альтернатива, 2007. – С. 221–222.

28. Зубачева В.Я. Особо охраняемые природные территории как важнейший фактор развития экологического туризма // Эколого-экономический механизм сохранения биоразнообразия особо охраняемых природных территорий. – Брест: Альтернатива, 2007. – С. 223–227.

29. Дмитрук О.Ю. Экологический туризм: Современные концепции менеджмента и маркетинга. Учебное пособие.-2-е изд., Исп. доп. - М.: "Альтерпрес", 2004. – 192 с.

30. Васильєва Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні // Науковий вісник Ніціонального аграрного університету. – К.: НАУ, 2008. – Вип. 124. – С. 24-31

31. Кифяк, В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – С. 127.

32. Гетьман В.І. Концептуальні питання екотуризму в контексті збереження ландшафтного різноманіття. – Рідна природа, № 2, 2001.- С.34-35

33. Гетьман В.І. Сталий розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях чорноморського регіону україни / В.І.Гетьман, Л.Г.Лук'янова // Екологічний туризм на півдні України: досвід, можливості, перспективи. – 2006. - №1.- С.4-9.